

Idépolitisk plattform

Forum för frivilligt Socialt Arbete

Utgångspunkter för en socialpolitisk diskussion

Innehållsförteckning

KÄRNBUDSKAP I SAMMANFATTNING – LÖPANDE TEXT	3
KÄRNBUDSKAP I SAMMANFATTNING - STRECKSATSER	4
1. INLEDNING	5
2. SAMHÄLLSSYN OCH MÄNNISKOSYN	6
FRIVILLIGT SOCIALT ARBETE – URSPRUNGET TILL DEN MODERNA SOCIALPOLITIKEN	6
FORUMS SAMHÄLLSSYN	15
FATTIGDOM OCH SOCIAL UTESTÄNGNING	18
STRUKTURELLA PROBLEM I DET SOCIALA ARBETET	19
3. SOCIALA IDÉBURNA ORGANISATIONER	21
ROLLERNA FÖDS UR IDÉN	21
BEGREPPET IDÉBURNA ORGANISATIONER	21
FÖRSLAG TILL DEFINITION AV IDÉBUREN ORGANISATION	25
DET FRIVILLIGA SOCIALA ARBETET	26
REGIONAL OCH LOKAL ORGANISERING OCH SAMVERKAN	28
4. ANSVARET FÖR VÄLFÄRDEN	29
FORMELLT ANSVAR ELLER ENGAGEMANG?	29
SOLIDARISK FINANSIERING	29
VID GRÄNSEN MELLAN OFFENTLIGT ANSVAR OCH IDÉBURET ARBETE	30
5. ATT UTFÖRA UPPDRAG ÅT DET OFFENTLIGA	31
VINST ELLER ÖVERSKOTT	31
KOOPERATIVT OCH SOCIALT FÖRETAGANDE	33
ENTREPRENÖRSKAP UTAN VINSTSYFTE	35
6. KVALITETSFRÅGOR	38
BALANSEN MELLAN OBEROENDE OCH KVALITET	38
EVIDENS – ÄR DET VIKTIGT FÖR IDÉBURNA ORGANISATIONER?	39
7. AVSLUTNING	42
8. KÄLLOR	43

Kärnbudskap i sammanfattning – löpande text

Det organisationsliv som finns i Sverige idag är en produkt av och har sina rötter i reaktioner på den industrialisering och urbanisering som dominerade landet under 1800-talets andra hälft¹. Bildandet har kommit i några vågor, filantropin, folkrörelserna och självhjälpsorganiseringen.

Dessa organisationer och de folkliga processer de representerar har varit helt oundgängliga i arbetet med att skapa det moderna välfärdssamhället som vi känner det idag. I stort sett alla idag offentliga program och verksamheter har en förlaga inom organisationslivet.

Det grundläggande sociala kontrakt som efterhand slöts i Sverige under 1900-talet, där solidarisk finansiering av välfärden är kärnan, har fullt stöd av organisationerna inom Forum för Frivilligt Socialt Arbete.

Däremot finns det anledning att utveckla en mångfald av praktiska uttryck för välfärden. Det finns viktiga värden för samhället i stort, för lokalsamhället, för enskilda människor i att fler än staten, landstingen och kommunerna utför det offentligt finansierade välfärdsarbetet. Icke vinstsyftande verksamheter som alltså återinvesterar allt överskott och inte delar ut delar av överskottet till kapitalägare, bör vara en viktig del av denna mångfald. Och för att detta skall bli en verklighet måste både politik och förvaltning genomföra förändringar. Men vi som organisationer har också ett ansvar att utveckla vårt förhållningssätt till detta och vår förmåga att etablera och driva sådana verksamheter.

Det frivilliga arbetet är och har länge varit en viktig del av välfärden. Detta har fått tydligare erkännande de senaste åren. Forskningen visar dock att det finns en betydande klassdimension i det frivilliga arbetet. Generellt är de som arbetar frivilligt väletablerade i samhället. Frivilligheten omfattar idag inte i tillräcklig utsträckning människor som saknar arbete och har låg utbildning. Även vad gäller jämställdhet och mångfald finns tydliga tecken på brister. Detta är några områden där vi som idéburna organisationer inte har lyckats i tillräcklig utsträckning. Vi har som organisationer ett enskilt och gemensamt ansvar att ändra på detta.

Det finns en stark trend att evidensbasera all verksamhet. Det betyder att metoder för att säkerställa vad som ger bra resultat tas fram och används på allt fler verksamheter, inklusive i idéburna organisationer. Vi välkomnar ambitionen att ta fram kunskap om vad i det sociala arbetet som faktiskt har effekt. Samtidigt vill vi höja ett varningens finger kring tron att det går att mäta och väga allt. Det gör det inte. Det finns dimensioner i våra verksamheter som inte kan fångas i grafer och diagram. De är ändå viktiga och får inte definieras bort i evidensbaseringsens namn.

De senaste decennierna har inneburit att civilsamhällets organisationer åter börjat framträda tydligare på samhällsscenen. Vi hoppas bidra till detta också i denna skrift. Vi föreslår här en definition av begreppet idéburna organisationer som bygger på vad vi menar att vår identitet innehåller och som möjliggör gränsöverskridande arbete och kontakter. Vår förhoppning är att processen mot en tydligare bild av civilsamhällets organisationer fortsätter så att största möjliga samhällsnytta kan skapas.

¹ Det finns förstås tidigare viktiga rötter för dagens civilsamhälle, se tex Christer Leopold 2006, men den stora vågen som vi fortfarande ser idag startade på 1800-talet.

Kärnbudskap i sammanfattning - strecksatser

Forum för Frivilligt Socialt Arbete anser:

- Att det svenska välfärdssamhället inte hade kunnat skapas utan civilsamhällets organisationer.
- Att idén om den solidariska finansieringen av välfärden är riktig och måste fortsatt gälla i vårt land.
- Att det finns ett centralt värde i att välfärden, inklusive den solidariskt finansierade delen, utförs inte bara av offentliga organisationer.
- Att det finns ett viktigt värde i att de icke vinstsyftande och därmed inte vinstutdelande verksamheter kan utföra offentligt finansierade välfärdstjänster.
- Att det frivilliga arbetet är och har sedan länge varit en omistlig del av välfärden.
- Att det frivilliga arbetet tillför ett mervärde som inte får devalveras genom att det ses och behandlas som en post bland andra i upphandlingar.
- Att det frivilliga arbetet omfattar idag fantastiska 48% av den vuxna befolkningen men det finns en klassdimension i termer av vilka som arbetar frivilligt. Det är generellt väletablerade människor som arbetar frivilligt. Människor som saknar lönearbete är i mycket lägre utsträckning frivilligarbetare. Cirka 25% av befolkningen har aldrig arbetat frivilligt och många av dessa saknar alltså också lönearbete. Detta är inte acceptabelt.
- Att det frivilliga sociala arbetet utförs både av män och av kvinnor men andelen kvinnor är avsevärt högre. Det är männen som besätter de flesta ledande posterna i organisationerna. Det finns en utmaning i att öka jämställdheten i de socialt inriktade idéburna organisationerna.
- Att trenden att evidensbasera verksamhet är viktig och bär goda ambitioner men risken finns att man tror att alla dimensioner av värde för verksamheterna kan mätas. Det kan de inte. Det måste finnas en försiktighet i tolkningen av vad evidens står för och vad som accepteras som evidens.
- Att de senaste decennierna har civilsamhällets organisationer åter börjat framträda tydligare på samhällsscenen och vi vill bidra till det genom att lyfta fram en definition av begreppet idéburna organisation som utgår från det som vi uppfattar som vår identitet.

1. Inledning

Styrelsen för Forum för Frivilligt Socialt Arbete har beslutat att ta fram en idépolitisk plattform som i ett antal centrala frågeställningar tydliggör Forums gemensamma hållning i samhällspolitiska frågor. Plattformen skall behandlas under representantskapet våren 2010, för att kunna bli en verkligt gemensam värdemässig utgångspunkt för Forum för Frivilligt Socialt Arbete.

Plattformen tas fram mot bakgrund av att intresset ökar kring vad idéburna organisationer gör, vad de har för roll i samhället nu samt vad de skulle kunna ha för roll framöver. Detta intresse har bland annat formulerats i den överenskommelse mellan regeringen, Sveriges Kommuner och landsting och de socialt inriktade idéburna organisationerna, som slöts hösten 2008.

I överenskommelsens uppföljning² kommer frågor som handlar om organisationernas roll och utveckling att behandlas. Forum anser det centralt att vi som socialt inriktade organisationer har en självständigt utvecklad syn på ett antal områden; samhällssyn-människosyn, sociala idéburna organisationer, ansvaret för välfärden, att utföra uppdrag åt det offentliga samt kvalitetsfrågor. Att beskriva denna syn, är plattformens syfte.

Det betyder inte att alla organisationer sedan landar i samma slutsatser i enskilda frågor. Men det ligger en styrka i att kunna hitta en i medlemsorganisationerna väl förankrad värdemässig utgångspunkt.

Innehållet i denna plattform är framtaget av en arbetsgrupp som utsågs av styrelsen hösten 2008 och som har arbetat mellan januari 2009 och november 2009. Arbetsgruppen överlämnade sitt förslag till styrelsen med rekommendation att innehållet skulle ställas som förslag till representantskapsmötet våren 2010.

Arbetsgruppen bestod av:

Margaretha Svensson-Paras, Diakonistiftelsen Samariterhemmet, Uppsala stadsmission
Carina Olsson, Sveriges kvinno- och tjejjourers riksförbund
Erik Lindberg, Blåbandsrörelsen
Thord Borggren Karlsson, Sveriges invandrare mot narkotika
Elisabeth Hjalmarsson, Svenska kyrkan
Susanne Öhring, Svenska Röda Korset
Magdalena Sundqvist, Hela Människan
Lena Holm, Majblommans riksförbund

Styrelsen för Forum för Frivilligt Socialt Arbete

Anna Carlstedt, ordförande
Margaretha Svensson-Paras
Carina Olsson
Anders M. Johansson
Kristina Båth-Sågänger
Lars Carlsson
Marie Nordström

Föredragande tjänsteman har varit Ludvig Sandberg

² Se mer på webbplatsen: <http://www.overenskommelsen.se>

2. Samhällssyn och människosyn

Vi uttrycker i denna idépolitiska plattform vår gemensamma syn på människa och samhälle. En klar bild av vår gemensamma värdegrund är avgörande att se för att förstå vårt handlande i olika situationer. Plattformen gäller som inriktningsdokument för Forum för Frivilligt Socialt Arbete och är väl förankrad hos medlemsorganisationerna. När vi i det fortsatta använder orden "vi" och "vår" avser det Forum för Frivilligt Socialt Arbete.

Självklart finns det variationer mellan organisationerna inom Forum, för de har delvis olika bakgrunder och mål. Men här uttrycker vi det som är gemensamt.

Frivilligt socialt arbete – ursprunget till den moderna socialpolitiken

Vi inleder detta kapitel med en tillbakablick³ kring det frivilliga sociala arbetet och hur den moderna välfärdspolitikerna och socialpolitiken har delar av sina rötter där.

Det är rimligt att säga att den moderna välfärdspolitikerna och socialtjänsten har uppstått ur frivilligt socialt arbete. Eldsjälar i filantropiska föreningar, folkrörelser och självhjälpsföreningar har kartlagt sociala problem och kommit med nya metoder att möta dem. Vi går i det följande igenom några stråk ur denna historiska process.

Fattigdomen i Sverige blev akut på 1800-talet till stor del för att befolkningen ökade snabbt. Landsbygden fick allt svårare att försörja sina invånare. När Sverige förvandlades till ett industriland från 1870-talet och framåt koncentrerades nöd av en förut okänd omfattning i de växande industristäderna. Det offentliga aktiviteterna inskränkte sig vid den här tiden till fattigvård och var otillräckligt. Det var dessutom förknippat med tvång och förödmjukande behandling av de hjälpsökande.

Denna fattigdom skapade några olika för Sverige centrala reaktioner; dels att en miljon svenskar utvandrade mellan 1840 och 1930, dels att människor bildade olika slags frivilligorganisationer i en omfattning som inte setts tidigare, dels att den politiska utvecklingen kring välfärdsfrågor sköt fart. Man bildade filantropiska föreningar, samlades i folkrörelser eller slöt sig samman i självhjälpsföreningar. Dessa var centrala i utvecklingen av politiken och synen på välfärdsstaten.

Filantropin

Filantropin uppkom genom att människor, ofta från medel- och överklassen, samlades för att stötta fattiga människor. Många rika människor var rädda för att den tilltagande fattigdomen skulle sluta i revolution. I många av dessa föreningar spelade både män och kvinnor en framträdande roll.

³ Kapitlet bygger främst på Lindberg (2006).

De idéburna organisationernas förord

"De som är aktiva som frivilliga, förtroendevalda och/eller anställda inom de idéburna organisationerna med social inriktning ser att det man gör har ett värde för samhället och människorna.

Detta värde kan inte ges av någon annan samhällsaktör. Särarten består i att man utgör en arena för människors behov av att uttrycka sina värderingar i ord och handling."

Ur Överenskommelsen mellan regeringen och de socialt inriktade idéburna organisationerna

Grundtanken i de organisationer som bildades var inte att planlöst dela ut allmosor utan man ville hjälpa människor att stå på egna ben. Redan på 1810-talet bildades flera föreningar för att organisera den privata välgörenheten. Några var *De nödlidandes vänner* (Stockholm 1816) och *Sällskapet de fattigas vänner* (Göteborg 1819). Samma år som göteborgssällskapet bildades, grundades i Stockholm en organisation med enbart kvinnor, *Välgörande fruntimmerssällskapet i Stockholm*. Dessa organisationer var betydligt mer seriösa än namnen ger sken av i dag.

Två socialpolitiska förbund blev särskilt viktiga: Föreningen för Välgörenhetens Ordande och Centralförbundet för socialt arbete. *Föreningen för Välgörenhetens Ordande* grundades 1889. Den finns fortfarande kvar. Drivande kraft var Agda Montelius (1850-1920), som förestod förbundets centralbyrå 1892-1910. Montelius var en pionjär både när det gällde att modernisera fattigvården och i kvinnorörelsen. Hon var ordförande i Fredrika-Bremer-förbundet 1909-1920. Alla inom FVO arbetade helt frivilligt. Staten gav inget understöd. FVO ville organisera samarbetet mellan den offentliga fattigvården⁴ och den enskilda välgörenheten.

FVO engagerade sig i arbetslöshetsfrågan. Föreningen gjorde noggranna utredningar om de hjälpsökande utifrån grundtanken att man skulle göra dem självförsörjande. 1891 startade därför FVO ett arbetshem för arbetslösa män och en slöjdförening för kvinnor, där deltagarna tillverkade slöjdarbeten hemma för att sälja.

Stockholms stad anlät vid förra sekelskiftet FVO för att göra utredningar särskilt när det gällde att ta hand om barn. I dag ger FVO framför allt ekonomiskt stöd åt människor som hamnat utanför socialtjänsten⁵. Den gör fortfarande sociala utredningar.

Centralförbundet för socialt arbete tillkom 1903. Även det finns kvar. En av grundarna var Agda Montelius, en annan det socialt engagerade kanslirådet Gerhard von Koch. Von Koch var också med och grundade Kooperativa Förbundet (KF) 1899. Mellan 1915 och 1926 var han liberal riksdagsledamot av Första Kammaren. 1915-23 tillhörde von Koch Statens Arbetslöshetskommission. CSA sysslade med alla tänkbara sociala frågor. Förbundet samlade in mycket kunskap på det sociala området.

Under några år i början av 1900-talet dominerade CSA helt den sociala scenen i Sverige med sina omfattande förslag till reformer på i stort sett alla sociala områden: socialförsäkring, fattigvård, folkbildning, jordfördelning med flera. CSA hade mycket stor betydelse för de sociala reformer som genomfördes på 1910-talet: folkpensionen 1913, ny fattigvårdslag 1918 samt att socialstyrelsen (inte att förväxla med dagens socialstyrelse) och socialdepartementet inrättades. Till dessa två inrättningar rekryterades många medarbetare från det frivilliga sociala arbetet. Det visar att det sedan slutet av 1800-talet rått ett nära samspel mellan det frivilliga sociala arbetet och den offentliga sektorn⁶.

Trots att Sverige var ett utvandrarnland fram till andra världskriget, förekom det även tidigare att människor invandrade till Sverige. En förmögen kvinna i Stockholm, Agda Meyerson, förestod vid 1900-talets början *sjuk- och begravnings-sällskapet Chevra Kadisha*, som hjälpte östeuropeiska judiska invandrare på Södermalm i Stockholm. Meyerson anställde en sjuksköterska för att lättare integrera de fattiga östeuropeerna i det svenska samhället. I programmet ingick bland annat undervisning i: svenska språket svenska lagar, svenska kulturella koder.⁷

⁴ 1957 ändrades beteckningen till socialvård och 1982 till socialtjänst.

⁵ Svedberg (1993), s. 232.

⁶ Svedberg (1993), s. 227

⁷ Wästberg, Hirsch (2002), s. 141.

Det är lätt att känna igen de grundläggande dragen i dagens liknande verksamheter som ofta går under rubriken integrationsarbete. Ett annat begrepp som används idag, som mycket tydligt var en utgångspunkt för många av de föreningar som bildades, är folkhälsa.

Diakonin

Den kristna kyrkan i Sverige har startat det sociala arbetet i vårt land. Diakoni, socialt arbete i kyrklig regi, är sedan antiken en av den kristna församlingens centrala uppgifter. Det är nästan symboliskt att den ö där Sveriges riksdag samlas sedan 1905, Helgeandsholmen, har fått sitt namn efter en av Sveriges första sociala institutioner, som inrättades på 1200-talet av kyrkan i Stockholm. I Helgeandshuset fick människor, som inte förmådde ta hand om sig själva, stöd och hjälp: sjuka, gamla, föräldralösa barn. Även om institutionen inte motsvarar dagens krav, var det ändå en revolution att människor, som inte togs hand om av släkten, skulle få stöd och hjälp.

Klostren och församlingarna i medeltidens katolska kyrka startade ett stort hjälparbete runt om i Sverige. Vid reformationen tog staten över sjukvård (ett exempel är det rent sekulära Danvikens hospital från 1500-talet). Däremot framgår av en kyrkoordning från 1571 att församlingarna fortsatte att ansvara för fattigvården – en av rötterna till dagens kommunala socialtjänst. Men från reformationen var kyrkan en statskyrka. Det sociala arbetet i församlingarna sågs därefter som en gren av statens förvaltning. När kommun och kyrka skildes 1862 fördes fattigvården efter en viss övergångstid till den borgerliga kommunen.

Med väckelsen på 1700-1800-talen växer det fram ett frivilligt socialt arbete med kyrklig anknytning. Väckelsen leddes ofta av präster i Svenska kyrkan. En av dem, Erik Tolstadius, som verkade under första hälften av 1700-talet i Stockholm, inrättade en skola för fattiga och annat hjälparbete. På 1800-talet började dessutom väckelseanknutna kvinnor och män, ofta från medelklassen, grunda självständiga diakonala institutioner som hade samarbete med Svenska kyrkan, men inte var underställd denna. Två exempel från mitten av 1800-talet är Ersta diakoni och Stockholms stadsmission, bägge fristående sällskap, som startade sjukvård och socialt arbete. Ett antal institutioner startade under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet i större svenska städer. På 1950-talet kom Göteborgs stadsmission till som en inomkyrklig organisation. Ytterligare ett exempel på en väckelseanknuten fristående förening är Sophiahemmet. Det grundades på 1880-talet för att bedriva sjuksköterskeutbildning och upprättade även ett sjukhus i Stockholm. De senaste två decennierna har ett antal nya diakonala institutioner startats, Västerås stadsmission en av de nyaste.

Frälsningsarmén är en diakonal rörelse, som kom till Sverige från England på 1880-talet med Hanna Ouchterlony. Den härstammar ytterst från den metodistiska väckelsen under 1700-talet, men har utvecklats till ett trossamfund med ett mycket omfattande diakonalt arbete. Utanför Svenska kyrkan upprättade också Metodistkyrkan i Sverige bland annat Betaniastiftelsen för sjuksköterskeutbildning och sjukvård. Svenska Missionskyrkan har under 1900-talet startat Räddningsmissionen i Göteborg och Sociala Missionen i Stockholm.

I dag är diakoni ett självklart inslag i de kristna församlingarnas arbete i Sverige samtidigt som de institutioner som upprättades under 1800-talet finns kvar och bedriver ett omfattande arbete.

Organisationer för ömsesidigt stöd

Ett ytterligare sätt att möta de sociala problemen är att bilda *organisationer för ömsesidigt stöd*. Redan på medeltiden svarade hantverksskråna för hjälp till sjuka och åldriga medlemmar. På 1720-talet började man i vissa yrken organisera kassor, där medlemmarna i vissa yrken betalade en avgift varje år. I städerna byggde man från 1700-talets mitt upp änke- och gubbhus, ett slags

ålderdomshem som finansierades av pengar som de intagna betalt in när de var yngre eller av de intagnas släktingar. Änke- och gubbenhusen erbjöd ett mycket värdigare liv åt de intagna än fattigstugornas eländiga miljö.

På 1850-talet började personer ur intellektuella och småborgerliga kretsar samt en del arbetare bilda arbetarföreningar efter tyskt mönster. De ordnade föreläsningar och startade sjuk- och begravningskassor, där medlemmarna betalade in en avgift och i gengäld fick stöd när de inte klarade att försörja sig själva. 1860-1885 fick sjukkassorna sitt genombrott i Sverige. 1910 var 13 procent av alla människor i Sverige sjukförsäkrade⁸. Först 1955 blev sjukförsäkringen i Sverige obligatorisk.⁹ Och så sent som 2005 blev försäkringskassorna statliga.

Från 1850 bildades kooperativa konsumtionsföreningar efter mönster från England framför allt för att skaffa billigare livsmedel och andra vardagsvaror. De är ekonomiska föreningar där alla medlemmar har en röst. Flera sådana föreningar slöt sig samman 1899 till Kooperativa Förbundet, populärt kallat Konsum¹⁰. KF har under årens lopp utvecklats till en stor koncern med verksamhet inom bland annat handel, bank. Det kanske mest kända varumärket nu är COOP vars stormarknader finns i alla större städer i Sverige.

Sveriges första fackförening var Typografiska föreningen, som grundades 1846 i Stockholm. På 1880-1890-talen sammanslöt sig lokala fackföreningar till riksomfattande förbund, först typografer, sedan målare, skogsarbetare, träarbetare, skräddare, metallarbetare och många andra¹¹. Tjänstemännen organiserade sig först en bit in på 1900-talet.

Efter andra världskriget har det bildats klient eller brukarföreningar där människor med fysiska och psykiska funktionshinder, missbruksproblem och liknande tillvaratar sina intressen. Den stora invandringen till Sverige efter andra världskriget har gett upphov till invandrarföreningar som har liknande drag av att stödja en identitet eller kultur.

I modern litteratur om utvecklingen av organisationslivet används begreppen "bonding" och "bridging". Bonding avser funktionen att inått i den egna gruppen bygga upp sociala relationer, stärka en kultur och personerna i den. Bridging avser den funktion som en del föreningar spelar i att överbygga kulturella, sociala, ekonomiska och andra gränser.

Brukarföreningar har en stark bondingfunktion men kanske inte alltid en lika stark bridgingfunktion.

Folkrörelserna

Folkrörelserna var ännu en reaktion på de sociala förändringarna i Sverige under 1800-talet. De hade ett vidare program än de filantropiska organisationerna och vände sig till alla människor till skillnad från självhjälpsföreningarna. Folkrörelserna ville lösa de sociala problemen genom att förändra hela samhället. I folkrörelserna blev också fattiga människor aktörer, även om många från medelklassen och ibland även överklassen också engagerade sig i folkrörelserna.

De stora folkrörelserna är väckelserörelsen (frikyrkorörelsen), nykterhetsrörelsen, arbetarrörelsen, idrottsrörelsen och kvinnorörelsen. Folkrörelserna bildade på 1800-talet stora riksomfattande förbund, som ännu finns kvar: Evangeliska Fosterlandsstiftelsen 1856, Svenska Baptistsamfundet 1857, Svenska Missionsförbundet 1878, IOGT 1879, Sveriges Blåbandsförbund 1883, Fredrika-

⁸ Carlsson-Rosén (1964) II, s. 506

⁹ Svedberg (1993), s. 220.

¹⁰ Carlsson-Rosén Ibid, s. 507

¹¹ Carlsson-Rosén Ibid II, s. 508

Bremer-förbundet 1884, Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1889, Landsorganisationen (LO) 1898.

Alla folkrörelser arbetade mer eller mindre intensivt för demokratisering av samhället (svagast Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, men även där fanns en moderat liberalism). Folkrörelserna gjorde en stor insats för att förändra Sverige genom att fostra politiker som i kommuner och riksdagen skulle forma den svenska socialpolitiken. Vid förra sekelskiftet tillhörde en stor del av alla riksdagsledamöter någon av stora folkrörelserna.

Väckelserörelsen och nykterhetsrörelsen startade dessutom sociala institutioner som fick stor betydelse. Till exempel uppstod sjuksköterskeutbildningen på vetenskaplig grund under 1880-talet genom att drottning Sophia, som engagerat sig i väckelserörelsen, startade Sophiahemmet. Nykterhetsrörelsen kom att göra insatser inom alkoholistvården.

Arbetarrörelsen var inte lika intresserad av socialt arbete. Den inriktade sig på att lösa de sociala problemen genom att förändra samhället främst via politiskt och fackligt arbete. Därför uppstod det en motsättning mellan filantropin och arbetarrörelsen, som anklagade de filantropiska organisationerna för att syssla med "välgörenhet", ett mycket negativt begrepp inom arbetarrörelsen. Arbetarrörelsen erövrade makten i staten och kommunerna. Den vägen har man genomfört sociala reformer och bedrivit en arbetsmarknadspolitik som varit inriktad på att alla skulle få arbete. Samtidigt har de filantropiska organisationerna grundlagt mycket av den socialpolitik som arbetarrörelsen genomfört i regeringsställning.

Exempel 1 på folkrörelsens sociala arbete

- Blåbandsrörelsens sociala arbete som ett exempel på en företeelse som har betydelse för flera nu aktuella debatter; till exempel om välgörenhet, om att vara röstbärare och/eller serviceproducenter.

I traditionen av frivilligt socialt arbete befinner sig också Blåbandsrörelsen. Blå Bandet ingår i folkrörelsefamiljen. Dess sociala arbete var från början en blandning av filantropiskt arbete för andra och demokratiskt folkrörelsearbete.

1906 bildades inom rörelsen en arbetsgrupp, *Sällskapet för kristlig och social nykterhetsverksamhet*. Uppgiften var att bilda jordbrukskolonier för att ta emot alkoholskadade, straffade eller kringdrivande familjefäder. Den första kolonin upprättades 1908 i Vemdalen, Härjedalen. 1914 grundades ett upptagningshem i nordskånska Hästveda, och 1916 en större anstalt i Salbohed, Västmanland. Hemmet i Hästveda lades ned redan 1917 medan staten 1918 övertog anstalten i Salbohed. Kolonin i Vemdalen fanns kvar till 1924. Det har varit vanligt i Sverige att staten eller kommunerna tagit över sociala inrättningar som frivilligorganisationerna grundat.

En rapport från 1910-talet om en bilresa till kolonin i Vemdalen, Floda-kolonin, finns bevarad. Kolonin låg 7½ mil från huvudorten i Härjedalen, Sveg. På kolonin tränas de före detta missbrukarna och fängelsekunderna i produktivt arbete:

*"Vi skynta höga fjäll och breda floders silverfårar, vi kringslutas av mörka skogar och ila över vida myrmarker och så svänga vi in på Floda gård. Det är som att komma till en oas i öknen. Mitt i vildmarken vackra glada byggnader med blommor och grönska och vajande små havretegar. Men att allt har varit öken förstår man, ty utanför de gröna tegarna ligga stora högar av rötter och mosstuvor och där odlas, brännes och dikas för att ny mark skall vinnas i ödemarken för *nya människor!**

Vi stiga in, alla se glada och vänliga ut. Det sjungs och spelas, läses och pratas och så demokratiskt går det tillväga att jag tror, att ni skulle få svårt att skilja personal och skyddslingar åt. Började jag ge er del av den och den och dens "meritlistor", så skulle ni inte tro, att det kunde vara möjligt. Men så är det. Lös dessa människor från frestelsernas tvång – ge dem en möjlighet – där det finns en skymt av god vilja, hos dem skall resultatet bli överraskande.

Följande dag bese vi arbetet. Vi väckas tidigt av en munter hornsignal. Vi besöka snickeriverkstaden, där alla möbler till kolonin tillverkas. En snickarmästare undervisar och handleder sådana, som kanske aldrig i sitt liv tagit i ett verktyg. De få börja med stolsben och när de komma till "spegelbyrån" kunna de snickra sitt eget bohag. I dag finns inte många i verkstaden, ty det är vackert väder. Vi finna dem ute på myren. Somliga flåhackar, andra dikar osv. Arbetet går med fart, ty de äro riktiga arbetare och inga understödstagare. De ha sin graderade timpenning och med den betala de kost, logi, kläder och andra förnödenheter. Andra knoga med vedbacken, kanin- och hönsgården, stallet, tvättstugan och ladugården. Det är ett omväxlande och friskt arbete.¹²

Berättelsen är representativ för metoderna att bedriva frivilligt socialt arbete i början av 1900-talet. Vi kan urskilja vissa typiska drag som även i dag gäller för Spånga Blåbands sociala arbete:

- Deltagarna rekryteras bland grupper som myndigheterna inte kan hantera.
- Verksamheten har en demokratisk prägel
- Varje individ blir sedd
- Verksamheten syftar till att deltagarna skall bli fria från försörjningsstöd
- Deltagarna skall få en riktig yrkeskunskap

Missbrukare och fängelsekunder var ingen grupp som stat och kommun på 1910-1920-talen hade särskilt mycket att erbjuda. Här trädde en frivilligorganisation som Blå bandet in.

Deltagarna i Blå Bandets dåvarande arbetsmarknadsverksamhet var hänvisade till fattigvården. Medlet att slippa anlita fattigvården var att skaffa deltagarna en ordentlig yrkesutbildning. Visserligen syftade Floda-kolonins verksamhet primärt till att ge deltagarna jordbrukslotter, men man gav en bred yrkesutbildning utöver jordbruket: snickeri, djurhållning, tvätteri. Jordbruk var inte alls den enda yrkesgren frivilligorganisationerna utbildade arbetssökande människor till.

Denna historieskrivning är viktig att ha med sig idag då det förs debatter om de "nya" roller som organisationer ges eller tar, inte minst i efterföljden av överenskommelsen mellan staten Sveriges kommuner och landsting och de sociala organisationerna. Rollerna är inte så nya och inte samverkan heller.

Exempel 2 på folkrörelsens sociala arbete

- Vita Bandsrörelsens sociala arbete som ett exempel på en företeelse som har betydelse för flera nu aktuella debatter; till exempel. om välgörenhet, om att vara röstbärare och/eller serviceproducenter.

Vita Bandet var liksom folkrörelserna i allmänhet på den här tiden också en praktiskt arbetande organisation. Vita Bandet drev en mängd inrättningar: skyddshem, yrkesskola för flickor, husmodersskolor med daghem, vilohem för utarbetade kvinnor, barnhem, sommarhem, sommarkolonier samt restauranger. De flesta av dessa verksamheter tog kommunerna eller staten över så småningom.

¹² Nordangård, Eriksson, Brolin, (1983), s. 67-68.

Restaurangverksamheten var framgångsrik. I tidningen Vita Bandet rapporterades att det 1905 bildats en Vita-Bands-förening i Falkenberg med godsägarfrun Lotten Hallberg som ordförande. Denna kvinna var tydligen mycket driftig.

Kort efter grundandet öppnade föreningen en restaurang. Inom ett år var den ett bärkraftigt företag. Man hade tre matsalar: en för fester samt en första och en andraklassmatsal. Dessutom fanns ett läsrum. Inredningen var ljus, maten god och betjäningen utmärkt. För 75 öre (nu omkring 75 kronor) fick man en förträfflig middag med smörgåsbord och två varmrätter – ett mycket rimligt pris även idag.

Arbetsmarknadsverksamhet ägnade sig många ideella organisationer sig åt på den tiden. Tidningen Vita Bandet berättar 1907 om en kvinnlig "jordbrukskoloni", Emmaus utanför Norrtälje. Ägare var en vitabandsmedlem, Maria Winqvist. Här fanns åtta platser för flickor, som skulle utbildas i jordbruk eller hushållsnära tjänster. Flickorna hade olika problem. Ofta kom de från trasiga hem. Därför var viktigt för vitabandisterna att "kolonin" inte påminde om en anstalt. Flickorna kallades elever och bodde i egna rum. Verksamheten bedrevs i små stugor, inte i någon stor anstaltsliknande byggnad. Reglerna skulle inte vara alltför stränga. Eleverna rörde sig fritt över hela den 15 hektar stora gården. Det fanns inte heller något förbud att gå utanför den. Det var kö till Emmaus. Många sökande fick avvisas. Målet var att "kolonin" skulle bli självförsörjande, men var ännu beroende av donationer.

Exempel 3 på folkrörelsens sociala arbete

- Röda Korsets sociala arbete som ett exempel på en företeelse som har betydelse för flera nu aktuella debatter; till exempel. om välgörenhet, om att vara röstbärare och/eller serviceproducenter.

Sjuksköterskeutbildning 1866

Redan året efter att "Föreningen för vård af sårade och sjuke i fält" (som Röda Korset kallades då) hade bildats startade man sjuksköterskeutbildning. Den var, utöver sjukvård i fält, det första Svenska Röda Korset tog upp på sitt program och startade år 1866. En fröken Emmy Rappe, utsågs att genomgå utbildning till sjukvårdsföreståndarinna i London, och anställdes därefter som föreståndarinna för Röda Korsets sjuksköterskeutbildning.

År 1883 bildades Svenska Samaritföreningen som en underavdelning till Föreningen för vård af sårade och sjuke i fält. Den första kursen anordnades år 1884 för den kungliga familjen med uppvaktning. En de första stora beställarna var Statens Järnvägar.

Flygambulanser och sjuktransporter

Den första flygambulansens pilot hette Ferdinand Cornelius, som under en följd av år genomförde många spännande flygningar med sjuka och skadade. Ofta med personliga risker räddade han ett stort antal människors. Röda Korset var pionjär inte bara i Sverige utan i hela Europa. Totalt hade Röda korset fem ambulansplan på olika orter innan verksamheten övertogs av staten år 1935.

Det var inte enbart i luften Röda Korset var engagerat med sjuktransporter, Från Norrland till Skåne anskaffade många rödakorskretsar ambulansbilar. Verksamheten startade på 1920-talet och fanns kvar i kretsarna fram till mitten av 1990-talet.

Tandvård

Ännu långt in på 1900-talet var det bara några procent av Sveriges befolkning som hade råd och möjlighet till egentlig tandvård. Antalet tandläkare var få och särskilt på landsbygden fick istället provinsialläkaren behandla tandvärk – ofta genom att dra ut den värkande tanden – liksom tidigare bysmeden gjort. Tiden var mogen för handlingskraftiga initiativ för att ge barn och fattiga tillfälle till åtminstone en grundläggande sjukvård. Svenska Röda Korset tog redan i början av 1920-talet vissa

initiativ till folktandvård på landet för barn och fattiga (1924 bl.a. i Forsmark och Haninge). År 1926 togs tandvård upp som en viktig del i Svenska Röda Korsets sociala handlingsprogram.

Skoltandvård startade 1926

Röda Korsets skoltandvård startade 1926 och genomgick en kraftig utbyggnad under 1930-talet. Man använde specialinredda bussar och släpvagnar. Vägnetet var så svagt att det ofta var svårt att nå de glesbygder där tandvården mest behövdes. Transportabel utrustning packad i specialinredda lådor användes och behandlingen genomfördes i provisoriska lokaler, t.ex. i skolsalar. Rika erfarenheter samlades till nytta för den statliga utredning, som 1938 resulterade i beslutet om allmän folktandvård.

Bastubad och barnbispisningar

Bad- och bastuverksamheten var en annan synnerligen välbehövlig insats för folkhälsan. I många hem fanns då inte möjlighet att bada. Det fanns kretsar som inom sitt område hade ett antal badanläggningar. En intressant detalj i sammanhanget är att det alltså finns kvar två rödakorsbastur, nämligen på Gotland och Syd Koster. Här får kretsen in en del pengar från t ex turister som finner en avkoppling med social samvaro i dessa anläggningar.

Förlossningshem

År 1921 gav Röda korset ett förslag om att inrätta förlossningshem eller förlossningsrum på landsbygden. Röda korsets förslag gick ut på att kretsarna i samråd med provinsialläkarna och barnmorskorna skulle inrätta små förlossningshem i närheten av barnmorskornas bostäder. Man började bygga år 1923 och redan år 1931 hade Röda korset 43 förlossningshem på landsbygden.

Hemtjänst

Hemvårdarinnorna var en omfattande och uppskattad verksamhet, som pågick in till mitten av 1960-talet. Hemtjänsten blev sedan en kommunal angelägenhet. Utöver hemvård bedrevs också koloniverksamhet, jordbrukar- daghem, husmoderssemester och härbärgesverksamhet för bl. a hemlösa. Vidare förekom i Norrland t ex förlossningshem.

Tuberkulosaktionen 1948-1950

Då testade och vaccinerades miljoner människor av Röda Korset. (i skrivande stund är bidrar organisationen med frivilliga som "assisterar" på hälsocentraler och sjukhus när människor vaccineras mot svininfluensan).

Nedvärdering av det frivilliga sociala arbetet

Även om det var frivilligorganisationerna som lade grunden till den moderna socialvården och arbetsmarknadspolitiken, började från 1930-talet staten och kommunerna alltmera ta över det sociala arbetet. Leif Holgersson ger i boken *Socialvård – en fråga om människosyn* från 1981 uttryck för en mycket negativ värdering av det frivilliga sociala arbetet:

"Sammanfattningsvis passerade svensk socialvård sekelskiftet med ett växande patriarkaliskt idéarv som under 1800-talet hade utvecklats och fördjupats av nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen. Dessa rörelsers inflytande var stort fram till 1930-talet, medan den fackliga rörelsen och socialdemokratien ännu knappast hade något inflytande."¹³

¹³ Holgersson, (1988), s.76.

Holgersson är nog representativ för det debattklimat som rådde i Sverige från 1930-talet till 1980-talet. Socialt arbete var förbehållet den offentliga sektorn. Det var något som frivilligorganisationerna borde hålla tassarna borta från. Man glömde helt enkelt bort att det var frivilligorganisationerna som startat den moderna socialpolitiken. Jämför Holgerssons värdering av nykterhetsrörelsens sociala arbete som "ett patriarkaliskt idéarv" och rapporten från 1910-talet om den demokratiska andan i Blåbandsrörelsens arbetsmarknadsverksamhet.

Yngve Iverson, direktor för Ersta 1963-1978, en av de ideella föreningar som skapades vid mitten av 1800-talet för social omvårdnad, beskriver omsvängningen av synen på det frivilliga sociala arbetet på 1930-talet så här:

"Samhället skulle själv svara för all omvårdnad. Det diakonin (det kyrkliga sociala arbetet) gjort blev plötsligt "privat" och "enskilt". Hela det medmänskliga och vittförgrenade insatsfält som hade hållits uppe av ideella sammanslutningar och sällskap och av enskilda mötte mot-agitation. Det var uttryck för välgörenhet och barmhärtighet. För en nödställd var det en rättighet att få del av samhällets välfärd och utveckling. Socialvård, sjukvård, kriminalvård skulle helt läggas under samhälleligt huvudmannaskap och ansvar. Ideologiskt borde de vara rentvättade från religion och risker för åsiktspåtryckningar.¹⁴"

Den låga värderingen av frivilligt socialt arbete går också tillbaka till socialdemokratins och kulturradikalismens kritik från slutet av 1800-talet. Inom den tidiga socialdemokratins såg många det frivilliga sociala arbetet som ett sätt att plåstra om det kapitalistiska samhället och fördröja den revolution som skulle föra arbetarklassen till makten och därmed avskaffa alla sociala orättvisor.

Även på kulturradikalt håll har det frivilliga sociala arbetet nedvärderats. August Strindberg skildrar i romanen Röda Rummet satiriskt hur två välgörenhetsdamer kommer på besök till en snickarfamilj på Vita Bergen i Stockholm. Snickaren svarar dem:

"Nå, ska det bli någon välgörenhet av nu, så pass på medan jag vänder ryggen till, ty den sanna välgörenheten sker i hemlighet. Men öva den på barnen för all del, de kan inte försvara sig; men kom inte till oss! Ge oss arbete, om ni behagar, och lär er att betala arbetet, så behöver ni inte ränna omkring på det där sättet!¹⁵"

Detta är Strindbergs värdering av det frivilliga sociala arbetet för 126 år sedan. Vilka var dessa "överklassdamer"? En var den socialpolitiska pionjären Agda Montelius. Strindbergs syn har präglats flera generationer svenskar, men frågan är om inte Strindberg gav uttryck för ett patriarkaliskt förakt mot kvinnor? En stor del av dem som var pionjärer för det frivilliga sociala arbetet var ju kvinnor. Föreningar som FVO och CSA visar att det frivilliga sociala arbetet har varit mycket kvalificerat. Man ville komma bort från allmosegivet och rusta människorna så att de kunde försörja sig själva. En syn som för övrigt inte präglade den tidens offentliga hjälpverksamhet i särskilt hög grad.

Mot modern tid

I samband med de svenska "rekordåren" det vill säga slutet av 1950 och början av 1960-talen skapade staten, de verkligt breda välfärdspolitiska verktygen som socialförsäkringssystem och arbetslöshetsförsäkring men också de viktiga verksamheterna grundskola, och hälso- och sjukvård. Rötterna och förlagorna till dessa offentliga verktyg har vi beskrivit ovan.

¹⁴ Iverson (1988), s. 98. Att notera: I detta citat används begreppet "samhället" synonymt med staten och kommunerna vilket inte sker i övrigt i denna framställning.

¹⁵ Strindberg, (2003) s. 165-166.

Med de breda reformerna blev folkhemmet på allvar en praktisk realitet för Sverige och människorna här. Under rekordåren myntade den dåvarande statsministern Tage Erlander uttrycket "det starka samhället". Ordet samhället var här synonymt med stat, landsting och kommuner. De var dessa som skulle vara starka för rättvisa och välfärd.

I denna utvecklingsprocess av både praktik och retorik, glömdes den idéburna sektorn bort. Färre och färre i stat och kommuner rekryteras från organisationslivet. De som värnat och utbildat de starka välfärdsprofessionerna har i sina utbildningar inte haft med någon litteratur om betydelsen av civilsamhällets organisationer förr och nu. På detta sätt har en blind fläck skapats. Den dominerande bilden av samhället har varit att det endast finns två arenor; offentligt och privat. Det offentliga är staten, landsting och kommuner. Det privata är vinstsyftande näringsliv som Volvo, ASEA, IKEA men också de mindre företagen. Något annat finns inte.

Man kan uttrycka det som att det pågått och pågår en "intellektuell statskupp"¹⁶, där kuppen är att hela den breda sektor av organisationer som varit med om att bygga upp detta samhälle och som fortfarande gör avgörande insatser, inte finns på den mentala kartan.

Forums samhällssyn

Samhället är vi alla

Många gånger även i våra dagar används alltså begreppet "samhället" för att beteckna den offentliga delen; statliga myndigheter såväl som landsting och kommuner. Denna användning av begreppet "samhället" är ett symptom på en samhällssyn där det egentligen bara ses som att det finns en sfär som kan ta ansvar, nämligen den offentliga.

Vår samhällssyn är istället att samhället är vi alla, individer såväl som idéburna organisationer, företag och offentliga institutioner av olika slag. Vår samhällssyn är också att varje organisation och människa har en relation gentemot hela samhället, en relation som tar sig uttryck både som rättigheter och skyldigheter.

De möjligheter som det innebär; personligt, för lokalsamhället och för hela samhällsgemenskapen, när människor av eget val sluter sig samman kring en idé, utgör kärnan i civilsamhällets organisering och därmed i denna skrift.

Den kraft som kan mobiliseras när samhällets alla resurser tas i bruk är stor. I vardagen kanske man inte tänker på detta så mycket. Men när samhället utsätts för någon form av större trauma och många människor behöver akut stöd och därefter mer långsiktiga nätverk, som vid diskoteksbranden i Göteborg, som då Estonia förläste, då stormen Gudrun förlamade delar av sydöstra Sverige eller då Tsunamin slog till, då blir behovet av att hela samhället mobiliseras tydligt. Ingen enskild aktör räcker då till, alla behöver hjälpas åt.

Vår inställning är att det finns ett antal utmaningar, också då det inte är kris och katastrof, där det är nödvändigt att se på och organisera samhället så att alla tillgängliga resurser kan tas i bruk, både offentliga, företag, idéburna organisationer och enskilda personer.

Människor har rättigheter och skyldigheter gentemot varandra som enskilda individer. Rättigheter och skyldigheter i det kollektiva sammanhang som har etablerats genom lagstiftning, lokalt i en kommun, nationellt inom ett land och överstatligt. Dessutom finns rättigheter och skyldigheter gentemot människor i andra delar av världen, även om Sverige i de fallen inte är bundet av lag utan

¹⁶ Detta begrepp är myntat av Lars Bryntesson (s).

”bara” av folkrättsliga konventioner¹⁷. Exempelen på internationella sammanhang är många; Europeiska Unionen, Förenta Nationerna, Världshandelsorganisationen.

Grundläggande syn på människan

Ett kärnvärde i den idéburna organisationens värdegrund är synen på varje människa som en unik individ som har rätt att bli sedd och mötas med respekt och värdighet. Varje enskild människa har ett inneboende okränkbart värde oavsett social position eller förmåga till motprestationer. Det är inget som kan eller ska förtjänas. Det finns där i och med att hon är människa. Varje människa ska betraktas som innehavare av en egen individuell kapacitet och förmåga att ta ansvar för sitt liv. Ett av våra mål är att stärka och utveckla varje människas tilltro till och förmåga att ta ansvar för sitt eget liv. Vi strävar efter att varje människa ska vara delaktig i frågor och processer som rör dem själva, att individen involveras och har ett reellt inflytande på frågor som berör deras egna liv.

Människan är en social varelse i behov av närhet och kontakt med andra människor. Att känna sig tillhörig i ett socialt och samhälleligt sammanhang är en viktig del av mänskligt liv. Vi strävar därför efter att alla människor ska ha tillgång till gemenskap och sociala nätverk och att de är och känner sig behövda. Vi utgår från en helhetssyn på människan.

De mänskliga rättigheterna, formulerade i deklarationer och konventioner, beskriver statens ansvar gentemot den enskilde individen. Staten har en skyldighet att respektera, skydda och förverkliga människors rättigheter. Vi vill därför arbeta för att så sker, både praktiskt och genom att påverka opinion.

Som vi har konstaterat tidigare har människor inte bara rättigheter utan också skyldigheter. Detta kan låta självklart, men uttalat i vårt sammanhang där människor som lever i utsatta situationer är en viktig del av arbetet, är detta inte okomplicerat. Risken att ett resonemang om människans skyldigheter tolkas som att allt ansvar för utsatthet läggs hos den enskilde, kan avskräcka.

Vi menar dock att verkligheten alltid är en kombination av strukturella och individuella faktorer. Att arbetslösheten stiger generellt under en viss period, för att ta en samhällsfråga som exempel, har i grunden strukturella förklaringar som lågkonjunktur. Och varför arbetslösheten drabbar en viss grupp av människor, till exempel yngre, äldre, funktionshindrade, eller människor av en viss etnicitet, har också strukturella förklaringar. Och varför en viss person drabbas just som hon eller han drabbas har också strukturella förklaringar, men inte bara. Det finns också en dimension av personligt ansvar.

Detta ansvar kan också formuleras som skyldigheter. En förälder som inte tar sitt föräldraansvar riskerar att missköta sina skyldigheter gentemot sina barn. Vår grundläggande syn på människan är att alltid söka friskfaktorer¹⁸, att försöka förstå bakgrunderna till varför saker går fel. När vi konstaterar att människor inte tar sitt personliga ansvar är det inte vår uppgift att döma, utan att istället undersöka hur vi kan vara med om att stärka deras möjligheter och förmåga att ta ansvaret.

¹⁷ Förutom då en konvention har förts in i svensk lagstiftning.

¹⁸ **salutogen** [-je:ˈn] (av lat. *saˈlus* 'hälsa' och *genes*), hälsofrämjande, om omständigheter som bidrar till att personer är vid god hälsa trots att de har varit eller är utsatta för avsevärda och potentiellt sjukdomsframkallande biologiska eller psykosociala stressorer. Uttrycket - avsett som en motsats till patogen ('sjukdomsframkallande') - introducerades 1979 av den amerikansk-israeliske sociologen Aaron Antonovsky (1923-94). Som den dominerande salutogena faktorn identifierade han personens känsla av sammanhang i tillvaron, i svensk litteratur förkortat *KASAM*. Inom arbetsmedicin framhålls att yrkesarbete inte enbart innebär potentiella hälsorisker utan också har psykosocialt salutogena effekter.

Människan lär sig om sina rättigheter och skyldigheter främst genom socialt samspel, inom familjen, bland vänner, i arbetet och i föreningslivet. På det viset är våra verksamheter med och bygger både tillit och ansvarskänsla.

En annan mycket svår dimension av balansen mellan rättigheter, skyldigheter och ansvar handlar om brukarens erfarenheter. Det finns ett växande intresse för metoder kring att skapa bra återkoppling mellan brukare och organisationer, mellan brukare och myndigheter. Detta är i grunden bra. Både på ett individuellt plan, genom förmågan att höra den enskilde brukaren, och organiserat genom att de organisationer som är brukarägda eller brukarstyrda får utrymme i debatt och diskussion.

Men vilket värde tillmäts brukarens erfarenheter? Är de liktydiga med sanningen? Sanningen om vad som är bäst för den enskilde? Vad som är bäst för anhöriga? Vad som är bäst för samhället i stort? Vår uppfattning är att det är i en kärleksfull kombination av brukarerfarenheter, professionella kunskaper, forskning men också den mer allmänmänskliga erfarenhet som de som arbetat länge som frivilliga har, som vägar till upprättelse och empowerment ofta står att finna.

...i en kärleksfull kombination av brukarerfarenheter, professionella kunskaper, forskning men också den mer allmänmänskliga erfarenhet som frivilliga har, finns vägar till upprättelse och empowerment

Mänskliga rättigheter och Icke-diskriminering

Människor är först och främst människor. De är inte främst sitt kön, inte främst sin kultur, inte främst sin etnicitet, inte främst sin ålder, inte främst sin hudfärg, inte främst sin sexuella läggning. Det är utifrån detta som de mänskliga rättigheterna utgår. Det vill säga allas lika värde enkom för att de är människor! Det är utifrån detta enkla synsätt samhället måste byggas.

En mycket stor andel av de idéburna organisationerna, inte minst på det sociala området, har bildats mot bakgrund av att en eller flera mänskliga rättigheter inte tillgodosetts. När den första stora vågen av organisationer kom på 1800-talet, fanns ingen eller mycket liten kodifiering av rättigheter. Varken FN eller Europarådet, vars deklarationer och konventioner om mänskliga rättigheter idag är självklara, existerade. Också nationell lagstiftning saknade mycket av det rättighetsperspektiv som vi tar för självklart idag.

Därför kom etableringen av rättigheter, både i lagstiftning och i folkrätten, att bli en central uppgift för många organisationer. Och detta arbete har fortsatt in i vår tid där konventionen om barnets rättigheter som beslutades av FN 1989 och som införts som en del av många länders lagstiftning är ett sentida exempel.

En etiskt självklar följd av detta är att människor inte skall missgynnas eller diskrimineras för att de kan räknas in i en eller annan kategori. Lagens diskrimineringsgrunder är kön, etnicitet, religion, funktionshinder, sexuell läggning och ålder.¹⁹

Empowerment

Empowerment handlar om att öka den politiska, sociala, ekonomiska och spirituella förmågan hos varje människa. Det handlar ofta om att stödja en utveckling av människans tilltro till sin egen

¹⁹ ”Direkt diskriminering [är]: att någon missgynnas genom att behandlas sämre än någon annan behandlas, har behandlats eller skulle ha behandlats i en jämförbar situation, om missgynnandet har samband med kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.” Diskrimineringslagen.

kapacitet, att bygga självkänsla och självförtroende. Det kan också handla om att ge människor tillgång till samhällseliga arenor.

Empowerment bygger på en grundläggande syn på människan som kapabel och som ägare av inneboende resurser. Som idéburen organisation vill vi stödja utvecklingen av dessa och stärka människans förmåga att fatta egna beslut och ta ansvar för sin egen utveckling men också att förverkliga en positiv utveckling i förening med andra. Vi strävar efter att varje enskild person ska ha mandat att handla och kontrollera resurser som en rättighet och inte som välgörenhet. Vi vill arbeta stödjande, inte stärka en position av beroende.

Människor som befinner sig i utsatta situationer som inte har tillgång eller tilltro till sina egna resurser, eller som inte har tillräckliga egna resurser blir lätt beroende av idéburna organisationers och det offentliga insatser. De förlorar tilltron till sig själva än mer när de förlorar makt och inflytande över sina liv. Statens eller organisationens värderingar blir styrande istället för att individens egna värderingar utvecklas och stärks. Möjligheterna som förnekas dem hämmar också deras sociala förmåga. Det leder i sin tur till psykiska och fysiska hälsoproblem. Vi vill uppmuntra och utveckla förmågan till tillräckliga egna resurser. Vi vill stödja människan så att hon/han klarar att ta ansvar för sin egen livsstil och hälsa.

Fattigdom och social utestängning

Vi menar att idéburna organisationer har flera viktiga funktioner att spela i arbetet med fattigdom och socialt utanförskap.

Sverige är rikt men långt från perfekt

I jämförelse med den nöd som vi tangerade i den historiska beskrivningen ovan, är levnadsförhållandena i Sverige nu annorlunda och inte minst i ett globalt perspektiv avsevärt bättre. Det arbete som har genomförts under ett drygt sekel har haft genomgripande effekt. Det har handlat om stark industriell utveckling, generell höjning av befolkningens utbildningsnivå, generella fördelningssystem via skatt, försäkringar och bidrag och stark förbättring av boendeförhållanden. Sverige är med de flesta mått mätt och i jämförelse med världen i övrigt ett mycket rikt och välutvecklat land.

Sedan den ekonomiska krisen under 1990-talet har dock de ekonomiska klyftorna växt alltmer. Människor med den högsta levnadsnivån har kraftigt ökat sina tillgångar medan de med den lägsta levnadsnivån endast har kunnat se en mycket liten förbättring.

Det finns områden, kanske framförallt i förorter till våra större städer, där utestängningsmekanismerna har varit starka länge. Där är sysselsättningsgraden alldeles för låg, där är trångboddheten alltför stor, där är svenska språket för svagt, där är sociala problem av olika slag tydliga, dels sådana som syns i media men också sådant som pågår i vardagen. Klyftorna är viktiga att begränsa eftersom dessa skapar ett segregerat samhälle där riskerna för konflikter och våld ökar. Kreativiteten och resurserna för att hitta lösningar tillsammans med dessa människor har inte varit tillräcklig.

Även andra grupper av människor har av strukturella orsaker svårt att få livet att riktigt fungera. Det kan gälla ensamstående föräldrar vars ork och resurser är beundransvärda men som många gånger ändå inte räcker. Det kan gälla äldre människor som har mycket låg pension, vars sociala nätverk blivit alltför glest, som många gånger inte klarar att ta sig utanför sin lägenhet och där hemtjänsten inte hinner genomföra tillräckligt med sociala aktiviteter. Det handlar om människor som av olika anledningar har beroenden mot droger eller spel och vars liv dikteras av beroendet. Och det handlar

många gånger om barn som är så helt beroende av hur familjesituationen ser ut. Barnen drabbas av alla ovan nämnda problem, och det sker i en fas i deras liv då de utvecklas psykiskt och fysiskt, får sina normer och värderingar.

Dessutom finns grupper, små i förhållande till folkflertalet men viktiga ändå, som lever i mycket stor missär. Det kan till exempel gälla dem som sover ute, som ofta har en blandning av problem med sig av missbruk och ibland psykiskt funktionshinder. Det kan gälla dem som inte har några papper som styrker deras identitet och uppehållstillstånd och som lever som gömda med stor rädsla.

Strukturella problem i det sociala arbetet

Sociallagstiftningen och Hälso- och sjukvårdslagen har högt ställda ambitioner både om skälig levnadsnivå och om hur samhällets olika aktörer kan och bör samverka. Men med en praxis med allt mer stuprörsinriktad professionaliserad social omsorg och sjukvård ökar svårigheterna för den enskilde att komma i kontakt med rätt instans och vård. Särskilt gäller detta för personer som lever i socialt utsatta situationer, lever med psykisk och fysisk ohälsa och är isolerade²⁰. I dessa sammanhang svårigheterna uppenbara att få del av de samhällsresurser som finns. När allt fler människor utförsäkras och inte längre upplever sig vara delaktiga i samhället är risken för ökat våld, kriminalitet och ökad segregation uppenbar.

Fattigdom är en grund för utestängning i samhället som när den också kombineras med arbetslöshet, andra sociala problem som ensamhet och isolering, beroendeproblematik, psykisk ohälsa och hemlöshet leder till utsatthet och utanförskap.

Vi har naturligtvis inte nämnt all slags utsatthet här. Vi har dock pekat på att det finns stora utmaningar som handlar om fattigdom och socialt utanförskap i vårt land, trots den allmänna välfärden. Medlemsorganisationerna inom Forum för Frivilligt Socialt Arbeta är praktiskt engagerade varje dag tillsammans med människor i situationer som vi har beskrivit. Organisationerna möter samtidigt stor ledsnad, ilska och ibland uppgivenhet hos människor i utsatta situationer, men också stor livsglädje, styrka och förmågor.

Idéburna organisationer spelar en viktig roll med att komplettera och ibland ersätta ett nära familjenätverk eller vara ett positivt stödjande nätverk. Ibland är den idéburna organisationen en helt professionellt arbetande organisation. Vilka politiska beslut som än fattas, oavsett vilka politiska partier som sitter i regeringsställning är vår främsta lojalitet med människorna - inte med makten.

Tillgänglighet

Vi konstaterade tidigare att den som utgår från ett rättighetsperspektiv måste arbeta icke-diskriminerande. Tyvärr kan vi konstatera att verkligheten inte är sådan att alla människor har tillträde och tillgänglighet²¹ till alla samhällets arenor. Otaliga rapporter från offentliga instanser, forskning men också många idéburna organisationer visar att det finns problem med tillgängligheten snart sagt på samhällets alla områden. Visst har saker förändrats och blivit bättre men mycket kvarstår.

²⁰ Att dessa skillnader finns kan bland annat påvisas genom de öppna jämförelser av vård och omsorg som Socialstyrelsen och Sveriges kommuner och landsting genomför löpande. Se tex Socialstyrelsen och Sveriges kommuner och landsting (2009).

²¹ Vi ansluter oss till den beskrivning av tillgänglighet som handikappförbunden ger uttryck för: "Handikappförbunden ser tillgänglighet som en förutsättning för full delaktighet i samhället." Handikappförbundens hemsida.

Självklart är de fysiska hindren grundläggande och måste byggas bort; trösklar, trappor, nivåskillnader, lokaler utan hörselslingor, etcetera. Vi i de idéburna organisationerna har ett eget ansvar för de lokaler, möten och andra sammanhang som vi erbjuder. Arbetet för att hitta finansiering, för detta kostar pengar, måste intensifieras. Kanske kunde ett system för bokning av tillgänglighetscertifierade konferenslokaler byggas upp, likt det bokningssystem för porrfria hotell som ROKS har varit med om att etablera?

Men frågorna kring de mer osynliga typerna av tillgänglighetsproblem är också viktiga; exempelvis psykisk funktionsnedsättning och social funktionsnedsättning. Ofta handlar detta om bemötande i olika situationer. Tyvärr kan många människor vittna om att de blir dåligt behandlade och bemötta när de söker någon form av kontakt. Det kan handla om att söka ett arbete, att söka stöd hos myndigheter.

Vår gemensamma förmåga att behandla alla lika måste bli bättre!

Jämställdhet

Det har oss veterligen inte gjorts några verkligt ambitiösa studier av idéburna organisationer ur ett jämställdhetsperspektiv. Agneta Stark och Robert Hamrén har dock gjort en studie²² som med några organisationer som bas problematiserar genus inom frivilligorganisationer. Den blev en utgångspunkt för Forum till att se över sina medlemsorganisationers ledningsfunktioner ur ett genusperspektiv. Vid en första genomgång verkade ledningsfunktionen vara könsmässigt ganska jämnt fördelad. Men när vi delade upp medlemsorganisationerna i tre kategorier; stor, mellan och liten, framträdde en annan bild. De stora organisationernas ledning domineras av män, de mellanstora är ganska jämnt besatta och de mindre organisationerna leds av kvinnor. Forum drog av detta slutsatsen att samma grundläggande bild som Stark och Hamrén presenterade gäller för Forums medlemsorganisationer i stort. Detta blev starten till projektet BEDA år 2006 där syftet var att inspirera och stödja kvinnor som vill ta en ledande roll. Utmaningen att problematisera och på annat sätt arbeta med jämställdheten i idéburna organisationer kvarstår.

Integration och mångfald

Som vi har sett finns en omfattande historia av att civilsamhället har arbetat för att överbygga klyftor i samhället, där etniska och kulturella förklaringar har varit viktiga. Så sker också idag i många olika verksamheter. Med mer än 3 miljoner aktiva frivilliga är det lätt att inse att arbetet har betydelse för samhällsutvecklingen. Men det finns ändå anledning för oss organisationer att vara självkritiska i detta uppdrag. Det finns indikationer²³ på att vi som rörelse och det frivilliga arbete som vi organiserar har en tydlig klassdimension. Den vanligaste frivilligarbetaren har arbete och är i övrigt ganska väletablerad i samhället. De människor som lever i utsatta positioner i vårt samhälle är inte i tillräcklig utsträckning tilltalade av våra verksamheter, blir inte tillfrågade om deltagande. De c:a 25% av befolkningen²⁴ som inte deltar i föreningslivet är en stor utmaning för oss.

Vår rörelses historia handlar om kamp för hälsa, arbete, mening. Det är människors försök att gemensamt bygga kunskap, bygga vägar mot bra liv. Att detta arbete i våra dagar inte på allvar omfattar alla i samhället är ett misslyckande. Vi menar att detta är en fråga som vi idéburna organisationer har ett ansvar för att lägga mer energi på, hitta nya former för!

²² Stark, Hamrén (2000).

²³ Svedberg (2005). Olsson (2008) och (2009).

²⁴ Olsson (2007).

3. Sociala idéburna organisationer

Rollerna föds ur idén

Både forskningen, myndigheter, debattörer och vi själva har de senaste decennierna beskrivit några olika roller som idéburna organisationer arbetar inom, som öppen opinionsbildning, att företräda enskilda i försöken att få rätt stöd av den offentliga välfärden, skapare av mötesplatser, nyskapare/avantgarde, utförare av offentliga tjänster och inte minst brukarorganisering.

För oss inom Forum för Frivilligt Socialt Arbete är det helt centralt att organisationernas roller sätts i rätt sammanhang, att det alltid är de människor som samlats kring en idé som kommer först och att rollerna som organisationerna spelar är produkter av idén. Det är detta orsakssamband som säkerställer att det inte är andra aktörer som bestämmer vad vi skall göra.

Detta ställningstagande har central betydelse i denna plattform.

Begreppet idéburna organisationer

En negativ definition

Eftersom vi åtminstone i ett nordiskt sammanhang har för vana att definiera först staten och sedan marknaden har det övriga ofta setts som en restpost. Vi kallas ibland för tredje sektorn, där den underliggande logiken är att staten är den första och marknaden den andra sektorn. Det har bidragit till att den vanligaste grunden för definitionen av organisationslivet varit negativ, det vill säga att man har blivit definierade utifrån vad man inte är. Se till exempel den vanligt förekommande termen NGO = non governmental organisation. Vi menar att denna negativa definition inte bidrar till ökad förståelse av vad vi är och gör.

Vi vill därför bidra till att skapa en positiv definition, som bygger på vad vi är.

Gemensam vision

”Överenskommelsen präglas av en stark övertygelse om de idéburna organisationernas viktiga roll i samhället – förr, nu och i framtiden.

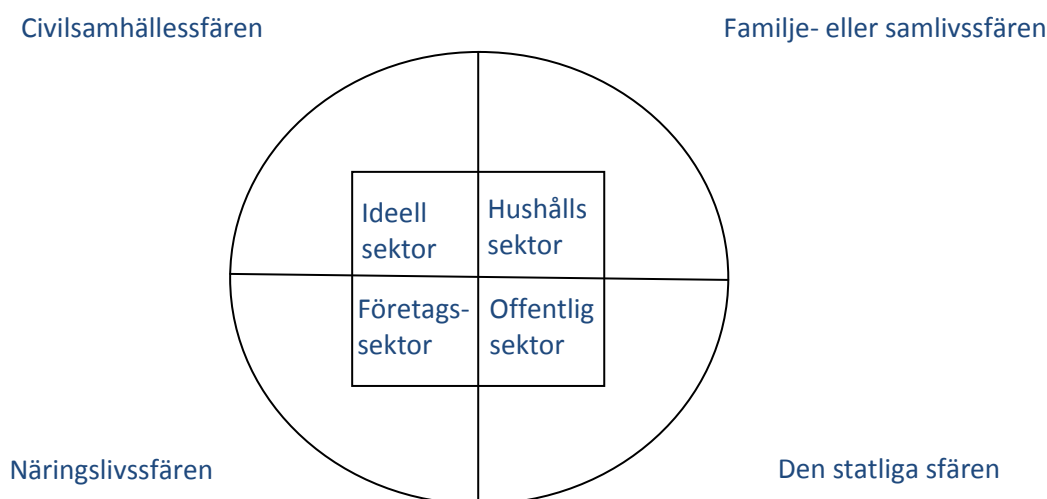
Idéburna organisationer utgör både en förutsättning och ett uttryck för varje öppet, demokratiskt och framgångsrikt samhälle. Dessa är en omistlig del av den svenska demokratin och bidrar också ofta genom internationellt arbete till att påverka villkoren för människor bortom vårt lands gränser. Möjligheten att bilda och driva dessa verksamheter utgår från de grundläggande fri- och rättigheter som anges i regeringsformen; yttrandefrihet, informationsfrihet, mötesfrihet, demonstrationsfrihet, föreningsfrihet och religionsfrihet.

Ett gemensamt ansvar är att aktivt hävda människovärde och tolerans. De idéburna organisationer som bärs av demokratiska värderingar utgår från respekten för människors lika värde. Människors engagemang och idealitet tas tillvara inom den ideella sektorn.”

Ur Överenskommelsen mellan regeringen och de socialt inriktade idéburna organisationerna

Samhällets sfärer

I ett flertal vetenskapliga studier de senare åren har samhället beskrivits som fyra sfärer. Exempelvis använder forskarna Filip Wijkström och Torbjörn Einarsson följande bild och begrepp²⁵:

Dessa fyra sfärer är idealtyper²⁶ och i verkligheten ser vi, precis som forskarna, hela tiden att "aktörer [...] överskrider gränserna samt kombinerar de olika sfärerna"²⁷. Men det är intressant att beskriva hur vi ser på dessa sfärers grundfunktion för att sedan landa i beskrivningen av den idéburna sfären.

En första observation om dessa fyra sfärer är att en av dem inte innehåller särdeles mycket organisationer, familjesfären. Och med "organisation" menar vi då inte familjen som fenomen²⁸. De tre andra sfärerna är däremot sprängfyllda av organisationer av olika slag; företag, föreningar, stiftelser, kommuner etcetera.

Staten kan förstås ges många olika funktioner och var och hur man sätter gränserna är en klassisk ideologisk frågeställning. Men utgående ifrån den definition som Förenta nationerna använder för att definiera vad en stat är, menar vi att staten som fenomen i grunden handlar om säkerhet och rättvisa. Staten (inklusive kommuner, landsting) finns i grunden till för att etablera säkerhet, både från yttre och inre hot²⁹ samt för att skapa rättvisa. Och staten har etablerat en rätt att använda tvång och, när så bedöms nödvändigt, våld³⁰ för att upprätthålla dessa värden.

²⁵ Wijkström, Einarsson. (2006) s. 21

²⁶ **idealtyp**, inom samhällsvetenskapen benämning på begrepp som renodlar typiska delar av samhälleliga fenomen. Idealtyper beskriver inte verkligheten som den är utan är *analytiska konstruktioner* och hjälpmedel inom forskningen. <http://www.ne.se/lang/idealtyp>

²⁷ Wijkström, Einarsson. Ibid. s. 21.

²⁸ Begreppet "organisation" kan förstås som: "större sociala system med välutvecklad arbetsfördelning (komplexitet), med olika regler för samhörighet, interaktion och belöningar (formalisering) och ofta med uppfattningar om vilka mål man försöker uppnå." Bakka, Fivelsdal, Lindqvist. (1993). s. 21.

²⁹ **suveränitet** (fr. *souveraineté* 'högsta makt', av *souverain* 'högst', ytterst av *super-*), folkrättslig term för en stats självständighet och oavhängighet i förhållande till andra stater (*extern suveränitet*) och för dess

Näringslivets organisationer å sin sida finns i grunden till för att ge avkastning på insatt kapital. De producerar varor och tjänster och säljer dem med marginal = vinst. Vinsten delas ut till de personer (juridiska eller privata) som har investerat kapital i verksamheten. Detta grundläggande förhållande gäller trots att många undersökningar där man frågat företagare om deras drivkrafter visar att vinst inte är anses vara det viktigaste.

Sammanfattningsvis:

Staten	skapa säkerhet och rättvisa
Marknaden	ge avkastning på insatt kapital

Och varför finns då idéburna organisationer i det som Wijkström kallar "civilsamhällesfären"? Vi menar att det i grunden handlar om att främja en idé. Människor går samman och uttrycker gemensamt att något är viktigt för dem.

Forskningen visar med allt större tydlighet att detta behov finns hos människor och att det inte får tillräckligt utlopp i någon av de tre sfärerna, stat, näringsliv och familj. På något annat sätt är det inte möjligt att tolka den stora förekomsten av idéburna organisationer världen över.

En av Sveriges ledande samhällsvetenskapliga forskare, Erik Amnå, har beskrivit civilsamhället som inte bara "demokratiskola" utan också "ett mångtydigt mellanrum där individen gestaltar sina uttrycksbehov på många olika sätt"³¹.

Att "gestalta sina uttrycksbehov" eller att främja en idé ligger varandra mycket nära. Åtminstone är arbetet med att främja en idé en central byggsten i att gestalta sina uttrycksbehov.

Betyder detta sätt att definiera samhällets sektorer att staten och marknaden inte har idéer, att de människor som verkar där är fria från ideologi och övertygelser? Nej, självklart inte. Varken staten eller marknaden skulle fungera om det inte fanns idéer och värderingar både organisatoriskt och individuellt.

Men det är bara i civilsamhället som den grundläggande orsaken till att organisationer bildas just är att främja en idé. Därför är det rimligt att tala om idéburna organisationer.

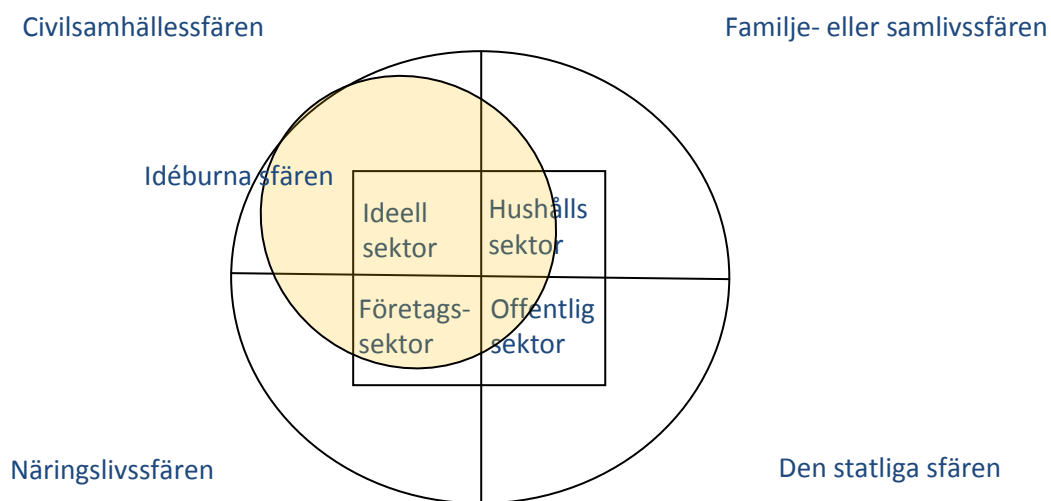
Vi menar dock att det inte går att hänföra de idéburna organisationerna endast till civilsamhällesfären i Wijkströms och Einarssons modell. Vi hävdar att det finns anledning att nu tala om den idéburna sfären och att den delvis sammanfaller med det som kallas civilsamhällesfären i Wijkströms och Einarssons modell, men att den också går in i de andra sfärerna på olika sätt.

maktmonopol inom det egna territoriet (*intern suveränitet*). Källa: Nationaleencyklopedin.
<http://www.ne.se/lang/suveranitet>

³⁰ Inom statsvetenskapen betecknat som statens "våldsmonopol".

³¹ Amnå (1995).

Applicerat på bilden ovan skulle den idéburna sfären kunna återges som ovalen i bilden nedan:

Den idéburna sfären

Den idéburna sfären innehåller ett antal olika juridiska associationsformer; ideell förening³², trossamfund och stiftelser men också ekonomiska föreningar och aktiebolag.

Här finns ideella organisationer som oftast kännetecknas av demokratisk uppbyggnad, många medlemmar, mycket frivilligt arbete och ofta förbundsstruktur. Forum för Frivilligt Socialt Arbets medlemslista består främst av denna typ av organisationer.

Här finns utförarorganisationer eller serviceproducerande organisationer, som ofta har formen av antingen ideell förening eller stiftelse, som erbjuder ett väldefinierat utbud av tjänster till exempel inom vård och omsorg och som ofta arbetar med ett offentligt uppdrag och offentlig finansiering. Några av Forum för Frivilligt Socialt Arbets medlemmar har en sådan inriktning.

³² "En **ideell förening** kännetecknas av att ändamålet är ideellt och/eller att dess verksamhet är ideell. En förening som främjar sina medlemmars ekonomiska intressen anses inte ha ett ideellt ändamål. För att en sådan förening, till exempel, en fackförening, ska vara en ideell förening i juridisk mening får den verksamhet som bedrivs för att främja ändamålet inte vara av affärsmässig karaktär.

En förening som både främjar medlemmarnas ekonomiska intressen och bedriver ekonomisk verksamhet av affärsmässig karaktär (kan i regel översättas med näringsverksamhet), och därtill är kooperativ, utgör en **ekonomisk förening**. För att en sådan ska utgöra juridisk person fordras att den registreras i föreningsregistret hos Bolagsverket. Om så inte sker ses föreningen som en s.k. **oregistrerad ekonomisk förening** och har som sådan inte rättskapacitet. Styrelseledamöter m.fl. personer i en sådan förening kan komma att få ett personligt ansvar för föreningens skulder.

Om en sammanslutning består av bestämda personer (fysiska eller juridiska) kan det i juridiskt hänseende vara fråga om ett **bolag** och inte en förening. En sammanslutning anses vara en förening om medlemsändringar kan ske utan ändring av stadgar/samverkansavtal medan det normalt anses föreligga ett bolag om det krävs en ändring av den inbördes regleringen för att nya personer ska kunna tillkomma." Källa:

<http://www.skatteverket.se/fordigsomar/forening/foreningscivil.4.18e1b10334ebe8bc80002091.html>

FAMNAs medlemmar är främst av sådan karaktär men de flesta sådana organisationer är faktiskt inte organiserade i en intresseorganisation inom den idéburna sektorn.

Här finns kooperativa/sociala företag som många gånger arbetar med att öppna arbetsmarknaden för människor som har haft svårt att komma in. En andel av dessa organisationer är medlemmar i "De sociala arbetskooperativens intresseorganisation" (SKOOPI) men många är inte organiserade i en intresseplattform inom den idéburna sektorn. Självklart finns det många ekonomiska föreningar som bedriver verksamhet som inte har sociala syften, där man har valt associationsformen av andra skäl, men dessa bör inte betraktas som en del av den idéburna sektorn.

Här finns brukarorganisationer, som ofta är ideella föreningar till sin associationsform, men som vi ändå väljer att särredovisa här för att de har en delvis annan verksamhetslogik än andra ideella organisationer. Ett antal av dem är organiserade inom Rainbow Sweden men många är inte sammanslutna.

Det faktum att dessa föreningar är ägda och drivna av den gruppering av människor som själva lever i eller med ett visst sammanhang, till exempel funktionsnedsättning, att vara hemlös, eller att vara missbrukare, gör att dessa organisationer agerar och reagerar delvis annorlunda än andra ideella organisationer. Ett antal av Forum för Frivilligt Socialt Arbetes medlemsorganisationer har större karaktär av brukarorganisering än de andra, men ingen av Forums medlemsorganisationer är en brukarägd organisation. Dessa bedömningar är naturligtvis svåra att göra och organisationer förändras över tid. En organisation som bildats som brukarägd kan efter hand, ofta i små steg, förlora sin brukarkaraktär. Det behöver inte betyda att den blir sämre, bara annorlunda.

Förslag till definition av idéburen organisation

Om man skall använda en definition så behöver den stadga och tydlighet. Vi förespråkar här att begreppet idéburen organisation skall bygga på samma grundläggande kriterier som begreppet social ekonomi. I så fall karaktäriseras en idéburen organisation av att den

- grundas kring ett värde, en idé
- inte syftar till eller delar ut ekonomisk vinst
- gynnar allmän eller medlemsintresset
- är fristående från stat/kommuner

Om begreppet "idéburen organisation" ses som den organisatoriska gestaltningen så kan begreppet den "sociala ekonomin" ses som den verksamhet som skapas av de idéburna organisationerna.

Då skulle man i en text exempelvis kunna skriva:

"De idéburna organisationerna som tillsammans skapar den sociala ekonomin har en mycket viktig roll att spela i samhällsutvecklingen".

Det frivilliga sociala arbetet

Sverige i världstopp

Sverige har en tradition av frivilligt arbete som gör att omfattning och påverkan på samhället ligger i världstopp. Totalt rör det sig om 48% av de vuxna i Sverige som utför frivilligt arbete, cirka 560 miljoner arbetade timmar i Sverige per år eller motsvarande drygt 300 000 årsarbeten.³³ Sveriges tradition och politiska historia har skapat ett landskap av frivilligt arbete som innehåller mycket inom idrott och kultur. Det sociala frivilligarbetet utgör cirka en femtedel av det frivilliga arbetet. Denna struktur gör det svenska frivilliga arbetet ovanligt i ett internationellt perspektiv.

I en tid när det politiska och akademiska samtalet om civilsamhället kommit att domineras av begrepp som "tjänsteproduktion", "upphandling", "utförare" är det viktigt att påminna sig om två grundläggande förhållanden:

76 procent av alla timmar som läggs ner inom civilsamhället är frivilligtid, 24 procent består av betald arbetstid, vilket placerar Sverige i en internationellt sett unik position. Vi är lågt professionaliserade. Civilsamhället är först och främst en arena för frivilligt arbete.

Det mesta av det frivilliga arbetet görs på föreningarnas eget initiativ, är inte beställt av stat, landsting eller kommuner, är inte sidoaktiviteter till tjänsteleverans. Detta breda, många gånger lågmälda men viktiga arbete pågår varje dag och kommer en mycket stor andel av befolkningen i vårt land till del på ett eller annat sätt. Och detta arbete är också kärnan i många av Forums medlemmars identitet och utveckling.

En mycket stor andel, cirka 80 procent, av frivilligarbetet har medlemskapet i en förening som grund. De senaste befolkningsstudierna har visat att andelen av det frivilliga arbetet som utförs utan medlemskap i förening ökar. En förklaring till detta är att organisationerna många gånger har valt att sänka tröskeln för aktivitet och inte kräva medlemskap. En annan förklaring till detta är att offentliga organisationer av olika slag på senare år har börjat rekrytera frivilliga till sin verksamhet. Det sker i växande omfattning genom frivilligcentraler där kommuner ofta har starka intressen, dels genom att verksamheter som äldreboenden, skolor, förskolor, bibliotek etc. rekryterar frivilliga. Sveriges kommuner och landsting har uttryckt ett ställningstagande om detta, och de säger att "organisering av frivilligt arbete kan genomföras såväl i offentlig som annan regi"³⁴.

Detta reser några olika frågor. En är hur man skall se på denna del av det frivilliga arbetet, är det en del av den idéburna sektorn? Är exempelvis de som arbetar frivilligt i en kommunalt driven frivilligcentral en del av den idéburna sektorn? Är polisens volontärer en del av den idéburna sektorn?

Vårt svar är att den kommunalt organiserade frivilligcentralen och Polisens volontärer inte är en del av den idéburna sektorn. Det betyder inte att dessa företeelser är sämre i sig men det betyder att vi ser en skillnad mellan organiseringsformerna.

Forum för Frivilligt Socialt Arbetes policy om organisering av frivilligt arbete säger att vi vill se en utveckling där tyngdpunkten i organiseringen av det frivilliga arbetet i Sverige ligger inom den idéburna sektorn. Policyn säger samtidigt att det finns sammanhang och typer av frivilligt arbete som

³³ Svedberg (2009).

³⁴ Sveriges kommuner och landsting (2009), s. 6.

kan vara lämpade för offentlig organisering. Detta ger utrymme för konstruktiv samverkan mellan oss organisationer och den offentliga sfären.

Vi menar att det frivilliga arbetet skall behålla sin frihetliga karaktär, sin koppling till de idéburna organisationernas allmänna verksamhet. En mycket viktig aspekt i det frivilliga arbetet är organisationernas breda mötesplatser som spelar en så viktig roll för många människor. Forskaren Erik Amnås karaktäristik av civilsamhället som "ett mångtydigt mellanrum" är mycket träffande. Det är just vad det handlar om; rätten och möjligheten att vara mångtydig, att inte bara vara kund som man är i ett köpcenter, att inte bara vara klient som man är hos försäkringskassan eller socialtjänsten. Och detta synsätt på det frivilliga arbetet gäller oavsett vilken term som används, frivillig eller volontär.

Ett litet citat³⁵ ur boken "Soppmässan" ger en av många viktiga bilder:

"De första gångerna jag gick till soppmässan var ett av mina syften att göra en god insats, det vill säga en god insats för andra. Men efter ett tag fick jag erkänna att jag gick dit för min egen skull, för att ladda batterierna en stund. Jag insåg att jag fick mycket tillbaka. Det blev min oas mitt i veckan."
Maria

Samhällsplikt som en form av aktivt medborgarskap?

Då och då uppkommer en politisk diskussion om samhällsplikt är en bra eller dålig idé. Tanken med samhällsplikt är att i likhet med den allmänna värnplikten, i lag regleras att vuxna medborgare skall utföra samhällsnyttiga aktiviteter med någon regelbundenhet.

Eftersom samhällsplikten många gånger ideologiskt anknyts till medborgarskapet, precis som det frivilliga arbetet, finns det anledning att reflektera över vad samhällsplikt betyder för oss inom Forum.

I argumentationen för samhällsplikt finns två huvudsakliga spår. Det ena är att det finns viktiga solidaritetsskapande funktioner i att lagstifta om samhällsplikt. Tanken är då att när människor, som utan plikten inte skulle aktivera sig, kommer i kontakt med samhällsproblem och aktiva försök att möta dem så skapas ökad insikt om dessa problem och med denna insikt kommer många gånger engagemang. Det andra spåret är att samhällsplikten blir nödvändig för att klara ett bra samhälle. Denna argumentation väger in ökande kostnader för vård, omsorg och sociala aktiviteter samtidigt som omställningen till ett globalt ekologiskt samhälle förväntas kosta en hel del.

Argumenten emot samhällsplikt har åtminstone två huvudspår. Det ena är att samhällsplikt är ett ingrepp i privatlivet som uppfattas som starkt integritetskränkande. Att tvinga människor till en viss form av aktivitet, under hot om sanktion (böter eller fängelse är de former som vanligen används i andra pliktlagar) kan uppfattas som metoder en totalitär stat använder. Det andra spåret handlar om risken för att civiliteten eller det aktiva medborgarskapet skadas, när det kopplas samman med tvingande lagstiftning.

Forum för Frivilligt Socialt Arbeta anser att samhällsplikt är en företeelse som bör användas som en sista utväg då allt annat har prövats. Detta bygger på att vi anser att civiliteten eller det aktiva medborgarskapet i första rummet bör utgå från varje människas eget val. I tanken om samhällsplikt ligger att i lag regleras medborgarens skyldighet att utföra samhällsnyttiga insatser. Det innebär ett tvång för människor.

³⁵ Uppsala domkyrkoförsamling, Uppsala Stadsmission/Diakonistiftelsen Samariterhemmet. (2008).

Vi ser de argument för samhällsplikt som framförs i debatten och inser att det kan uppkomma situationer då extraordinära beslut måste fattas för att kunna klara ett bra samhälle. Redan idag finns lagstiftning som ger räddningstjänsten rätt att ålägga medborgare att stödja räddningsarbete³⁶.

Men förutom i kris och katastrof anser vi alltså att civiliteten bör bygga på frivillighet och lust.

Anställda hos organisationerna

Sammantaget har Sveriges idéburna organisationer cirka 150 000 människor anställda. Detta kan förefalla mycket men utgör alltså endast 24procent³⁷ av den sammantagna arbetade tiden. Det frivilliga arbetet utgör alltså 76procent vilket internationellt är mycket högt. De som är anställda i de idéburna organisationerna gör ett arbete som är också det är omistligt. Utan dem skulle organisationerna inte kunna hålla den nivå av professionalitet och kontinuitet som de gör.

Regional och lokal organisering och samverkan

I den klassiska folkrörelsemodellen har de nationella förbunden sina regionala och lokala avdelningar. De har ofta följt länsindelning och kommunindelning. Dessa strukturer finns naturligtvis kvar och utgör en viktig del av organisationslandskapet regionalt och lokalt. Men de flankeras av flera andra organiseringsformer. Dels organisationer som växer upp lokalt och som inte har någon regional eller nationell överbyggnad, dels verksamheter som organiseras i gränslandet mellan kommun/landsting och organisationer.

Inte sällan, visar inte minst flera genomlysningar som Forum för Frivilligt Socialt Arbete har gjort, organiserar kommunerna egen frivilligverksamhet av olika slag, med lite olika inriktningar och tyngdpunkter. Dessutom, vilket vi berör i avsnitten om det kooperativa företaget, finns kommunalt intresse i att starta och driva/stödja kooperativa verksamheter av olika slag.

I landsbygdsområden är bygderörelsen, ofta inom ramen för länsbygderåden och nationellt inom Hela Sverige skall leva, mycket viktig. Också den har djupa intressen och sammanvävningar med den kooperativa rörelsen.

Det finns ett nätverk av föreningsråd runt om i landet som har arbetat med gemensamhetsfrågor för föreningar lokalt. De har kontakter med kommunerna. Men man kan hävda att deras strategiska inverkan inte varit så stark. De har inte haft ett tryck i frågorna och inte heller den struktur omkring sig som behövs för att kunna agera strategiskt.

I och med processerna runt den nationella överenskommelsen och de regionala och lokala överenskommelser som nu utarbetas har dock samverkansfrågorna fått en ny aktualitet. I en del kommuner är det föreningsråden som blir plattformar för dessa frågor och i andra skapas nya arenor.

Frågan om hur detta kan och bör struktureras är stor och komplex och den kommer Forum att behandla separat.

³⁶ "1 § När det behövs, är var och en som under kalenderåret fyller lägst arton och högst sextiofem år skyldig att medverka i räddningstjänst, i den mån hans eller hennes kunskaper, hälsa och kroppskrafter tillåter det." Lag 2003: 778.

³⁷ Wikström, Einarsson (2006). Frankrike 47procent, Spanien 65procent, Irland 79procent.

4. Ansvaret för välfärden

Formellt ansvar eller engagemang?

Forum för Frivilligt Socialt Arbete har tidigare konstaterat att idéburna organisationer generellt inte har ett formellt ansvar för välfärden³⁸. Organisationerna har när man bildas inget formellt uppdrag från någon extern part. Det är medlemmarna som formulerar uppdraget och det är gentemot dem det formella ansvaret finns.

Däremot finns ett engagemang hos organisationerna i relation till människor och samhälle. Det är detta engagemang som gör att organisationerna startar aktiviteter i syfte att förhindra och lindra mänskligt lidande och utsatthet.

Och det är också engagemanget som huvudsakligen förklarar de idéburna organisationernas roll i den historiska utvecklingen av den moderna välfärdsstaten³⁹. En roll där organisationerna ofta tidigt upptäckt, beskrivit och startat verksamheter kring mänsklig utsatthet som många gånger sedan tagits över av staten och kommunerna.

Sedan början 1990-talet har dock denna roll inte accepterats av det offentliga, kanske främst beroende på resursbrist. Vi har gått in i en fas som kännetecknas mer av att hantera de system som är uppbyggda, ibland utbyggnad av dem men många gånger besparingar inom givna ramar. Det är fortfarande mycket ovanligt att staten och kommunerna har valt att helt avsäga sig något ansvar. Det handlar oftare om att tunna ut verksamhet inom givna ramar, än att göra om ramarna.

Solidarisk finansiering

Det finns en mycket stark majoritet i riksdagen och en mycket stark och långsiktigt hållbar folklig opinion för att behålla den modell av generell välfärd som betalas av skattekröner. Ett antal debattörer menar att Sverige i praktiken har lämnat det som tidigare avsågs med generell offentlig välfärd genom de besparingsprogram inom vård-skola-omsorg som det tidiga 90-talet innebar men också de besparingar i transfereringssystemen (socialförsäkringar, a-kassa etc) som genomförts på senare år.

Om man granskar de offentliga budgetarna under några decennier kan man konstatera att de förändringar som gjorts ändå måste ses som att vi har behållit grunderna i vårt generella välfärdssystem. Uppenbart är dock att det finns grupper av människor, som har farit illa både

Gemensam utgångspunkt

”De idéburna organisationerna bidrar till att utveckla demokrati och välfärd i samhället – samtidigt som stat och kommun har ansvaret för välfärdspolitiska åtaganden.

Idéburna organisationer på det sociala området bedriver ofta sin verksamhet i närhet till den offentliga sektorn och har ofta gemensamma målsättningar som denna.

Den ideella sektorn är därmed en resurs för att utveckla välfärden – inte en potentiell besparingsmöjlighet.”

Ur Överenskommelsen mellan regeringen och de socialt inriktade idéburna organisationerna

³⁸ Forum för Frivilligt Socialt Arbete (2003), s. 31.

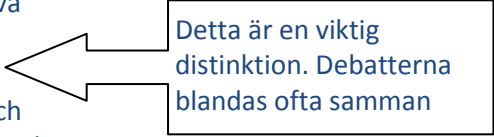
³⁹ För en bra sammanfattning, förutom vår egen genomgång, av detta med många referenser till forskning på området, se Tallberg (2008)

kortsiktigt och långsiktigt när de offentliga programmen har ändrats. Till exempel har de ensamstående föräldrarna förlorat både på kort och lång sikt⁴⁰. Här finns ofta flera strukturella mönster; geografiskt, generationsmässigt etc.

Vår hållning i frågan om den offentligt finansierade välfärden deklarerades i och med den socialpolitiska plattform som antogs av Forums årsmöte 1999. Vi menar att den generella välfärdsmodellen är omistlig, att den har visat sig kostnadseffektiv och effektiv i att uppnå resultat. Också det frivilliga arbetet har varit stort och starkt i denna samhällsmodell, något som förvånade stora delar av det internationella forskarsamhället i början av 1990-talet då svenska forskare visade på det svenska frivilliga arbetets bredd och djup.

Därmed inte sagt att Sveriges offentliga välfärd inte har brister. De finns och är på sina håll allvarliga! Men jämfört med de flesta andra länder kommer Sverige väl ut.

Med detta sagt, är det viktigt för oss att påpeka att frågan om alternativa driftsformer, det vill säga att andra aktörer än det offentliga kan driva verksamheter inom den offentligt finansierade välfärden, måste hållas skild från frågan om solidarisk finansiering av välfärden. Och när vi i nästa kapitel skriver om att utföra uppdrag åt det offentliga ligger denna åtskillnad i botten hela tiden.

Detta är en viktig distinktion. Debatterna blandas ofta samman

Vid gränsen mellan offentligt ansvar och idéburet arbete

I och med den nationella överenskommelsens skrivningar om idéburna organisationer och välfärdsfrågorna, samt den uppföljningsmekanism som etableras, skapas en möjlighet att föra en kontinuerlig, faktaunderbyggd och ideologiskt medveten diskussion om ansvaret för välfärden.

Den slogan som Handikappförbundens samarbetsorgan (HSO) har använt sig av för att markera vikten av sin roll i dialogen med politik och tjänstemän, "Inget om oss, utan oss", uttrycker väl också vår inställning här. Det vill säga inga beslut som påverkar oss, som påverkar hur ansvaret för välfärden hanteras, bör fattas utan en dialog med oss först.

Efter denna dialog är det naturligtvis de valda församlingarna – riksdag och fullmäktigeförsamlingar – som har att fatta besluten.

Om vi kan etablera ett sådant system så har vi skapat grunden för en rimlig balans mellan den representativa demokratin och deltagardemokratin.

Vad som skall ingå i den offentligt finansierade välfärden, kommer alltid att vara föremål för politisk och partipolitisk debatt. Vi tar i detta dokument inte ställning på det sättet. Medlemsorganisationerna i Forum för Frivilligt Socialt Arbeta komma till olika uppfattningar baserat på sina olika inriktningar, och det är som det skall vara.

⁴⁰ Palme, (2001), s. 67.

5. Att utföra uppdrag åt det offentliga

De idéburna organisationerna blir allt mer aktuella som utförare av tjänster åt staten, landsting och kommuner. Flera olika företeelser styrker detta påstående, dels undersökningar som gjorts⁴¹ men också formen för de upphandlingar som riktas mot idéburna sektorn⁴², och självklart också den politiska signal av intresse för ökad mångfald av utförare som överenskommelsen mellan regeringen, Sveriges kommuner och landsting och de socialt inriktade idéburna organisationerna visar på.

Därför är det här viktigt att uttrycka på vilka grunder vi som rörelse närmar oss frågorna om att utföra uppdrag åt det offentliga, att bli aktörer på en eller flera marknader.

Vinst eller överskott

Icke-vinstmål

Ett stort antal idéburna organisationer deltar i upphandlingar med öppen konkurrens. Det reser frågan om det finns någon skillnad mellan den idéburna sektorn som utförare och andra företag.

Den idéburna sektorns organisationer har inte tillkommit för att sälja tjänster med vinst. Givetvis måste man ha kostnadstäckning och kunna sätta av medel till reserver, men medlemmarna kräver inte en viss nivå av avkastning på kapitalet, som är vanligt bland kommersiella företag när de utför uppdrag åt det offentliga. Kommersiell⁴³ är ingen nedsättande beteckning utan innebär bara att företagets mål är försäljning. Det är inte heller någon värdering av kvaliteten. Ett kommersiellt företag som tummar på kvaliteten åker i längden ut från marknaden.

Värdegrunden och verksamheten

Den idéburna sektorns organisationer bärs, som beteckningen antyder, alla av någon idé. När en sådan organisation säljer tjänster till den offentliga sektorn, får anbudet och därmed den planerade verksamheten inte strida mot organisationens idé.

En pacifistisk fredsförening ska inte sälja tjänster till försvaret. Om en anti-drogorganisation lägger anbud på en restaurang med alkoholförsäljning, har den svikit sin idé. Ett studieförbund som driver verksamhet som strider mot studiecirkelns pedagogiska idé, bör nog fråga sig om uppdraget är vettigt.

Principen om mångfald

”I en demokrati har individen rätt att kunna påverka sin vardag. Ett växande utbud av aktörer presenterar olika lösningar för att bryta ett socialt utanförskap – sitt eget eller någon annans. Där många idéburna verksamheter får växa, skapas utrymme för innovation.

Begreppet mångfald betyder i detta sammanhang att samhället välkomnar idéburna organisationer och utförare inom det sociala området med olika värdemässiga eller metodologiska utgångspunkter. Olikheten är att betrakta som en tillgång i sig hos den mångfald av idéburna organisationer som bygger på demokratiska värden.

Så väl regionalt som lokalt förändras behoven i ett samhälle under utveckling. Därför har både den offentliga och den ideella sektorn ett ansvar för att underlätta framväxten av nya organisationer och utförare samt olika former för samverkan och avtal.”

Ur Överenskommelsen mellan regeringen och de socialt inriktade idéburna organisationerna

⁴¹ Johansson, (2005), s. 94-95.

⁴² En av de upphandlingar som Arbetsförmedlingen genomförde 2008 av tjänster för långtidssjukskrivna. Där kunde bara organisationer som ”tillhör den sociala ekonomin (samhällsnyttiga, fristående från offentliga sektorn, icke-vinstdrivande)” delta i upphandlingen.

⁴³ Kommer av latinets ”commercium”, köpenskap.

Ett trossamfund som driver ett äldreboende på uppdrag av kommunen måste ta emot alla oavsett trosbekännelse. Däremot får den som väljer detta boende finna sig i att det till exempel kan finnas ett andaktsrum i äldreboendet, men att delta i andakter skall vara frivilligt. Ett socialt kooperativ får inte plötsligt börja utesluta medlemmar med arbetshinder för att öka vinsten.

Om fredsföreningen driver ett café åt kommunen, har givetvis alla rätt att komma dit oavsett inställning till väpnat försvar. En nykterhetsorganisation som driver arbetsmarknadsverksamhet tar självklart emot alla arbets sökande oavsett vilken inställning de har till att dricka alkoholdrycker. Om studieförbundet utför uppdragsutbildning åt kommunen, behöver inte de enskilda deltagarna dela någon som helst pedagogisk idé. En kyrka som driver en vårdcentral kan inte kräva att patienterna delar kyrkans bekännelse (i detta fall finns faktiskt en kyrklig tradition att diakonal verksamhet riktar sig till alla oavsett tro).

Det finns delikata balansgångar här mellan idémålet och det utförda uppdraget. Om organisationen känner att idémålet kommer i fara, bör organisationen tacka nej till uppdraget.

Mervärden

Vi hävdar att den sociala idéburna sektorn tillför mervärden till samhälle och enskilda. Vi bygger detta på våra samlade erfarenheter över lång tid, på de ännu fåtaliga men dock studier som gjorts på området. Vi håller med om den ansats som forskare ofta uttrycker om detta, det vill säga om det finns ett mervärde i en given situation, hos en given organisation är en fråga om empiri. Det vill säga att det måste prövas från fall till fall. Och vi ser fram emot en utveckling där vi och andra blir duktigare än idag på att se och beskriva detta.

De professionella tjänsterna kan kompletteras med frivilliginsatser. Deltagarna i nykterhetsrörelsens arbetsmarknadsverksamhet kan exempelvis erbjudas att delta i utflykter, som både är socialt trevliga och ökar deltagarnas kontaktnät. Om ensamhet är det stora problemet hos en patient på kyrkans vårdcentral kan hon eller han tipsas om samtalsgrupper i församlingen. Även de kooperativa och sociala företagen har ofta ett kontaktnät som sträcker sig utöver den egna verksamheten och kan därmed erbjuda deltagarna olika former av social gemenskap. Här har de idéburna organisationerna som utförare en konkurrensfördel framför de kommersiella företagen.

Eftersom de socialt inriktade idéburna organisationerna oftast utför tjänster åt stat, landsting eller kommun inom vård och omsorg är dessa mervärden mycket viktiga. Men mervärdena får inte bli del av underlaget i ett anbud i betydelsen att till exempel det frivilliga arbetet räknas som en resurs bland andra. Då är risken att det frivilliga arbetet förvandlas från ett mervärde till en subvention, en subvention som förlorar i värde. Däremot bör de offentliga upphandlarna vara medvetna om att dessa mervärden finns.

Att det inte finns krav på hög kapitalavkastning innebär att den idéburna organisationen kan avsätta delar av sitt överskott till exempel för handledning av arbetstagare. Sådan handledning är oftast nödvändig om man anställer människor som varit långtidsarbetslösa, sjukskrivna länge eller har vissa psykiska funktionshinder. För anställda med fysiska funktionshinder kan behövas extrautrustning (exempel: hjälpmedel så att synskadade kan utnyttja datorer) och/eller anpassning av arbetslokaler (exempel: möjlighet för rullstolsburna att röra sig i lokalerna utan hindrande trösklar, trappor etcetera).

Ofta är funktionshindren så stora att staten (arbetsförmedlingen) dessutom går in med olika former av anställningsstöd eller andra bidrag.

I valet mellan att öka överskottet och sysselsätta fler personer med olika arbetshinder, väljer de idéburna organisationerna ofta att sysselsätta fler personer. Och detta val har att göra med att det inte finns ett intresse i sig för att öka överskottet på samma sätt som det alltid finns ett intresse att öka vinsten i ett privat företag.

När staten, landstingen eller kommunerna väljer de idéburna organisationerna som utförare, gör man också en insats för sysselsättningen av personer som annars skulle ha svårt att anställning. Däremot är det viktigt att påpeka att de idéburna organisationernas produkter/tjänster måste vara konkurrenskraftiga. Kvaliteten får aldrig bli sämre än med kommersiella företag som utförare.

Vår bedömning är att uppdrag åt det offentliga är en för oss i Forum för Frivilligt Socialt Arbete viktig utveckling. Valet att åta sig uppdrag åligger varje organisation och styrs av den enskilda organisationens värdegrund samt bedömning av vad som på effektivast möjliga sätt leder till de resultat organisationen vill uppnå.

Kooperativt och socialt företagande

Här skall vi försöka uttrycka vår bild av socialt och kooperativt företagande, vad det är, vad det kan betyda för de människor vi arbetar med och vad det kan betyda för oss som organisationer.

Det offentliga syn är avgörande

Inledningsvis kan vi konstatera att det skett en utveckling vad gäller den offentliga välfärdens metoder att skapa tjänster, från intern produktion inom förvaltningar och kommunala bolag/produktionsorganisationer till att på en marknad köpa tjänster av externa aktörer. Dock är det viktigt att påpeka att denna förändring också påverkar utvecklingen av det sociala och kooperativa företagandet. Utan denna vilja från stat och framförallt kommuner, hade det varit mycket svårare att utveckla detta företagande.

Vi ser alltså ett antal positiva värden med den ökande mångfalden av utförare; som exempelvis ökad delaktighet och valfrihet, men vi ser också risker som att verksamheterna kan bli svårare att samordna, följa upp och att vinstintresset får ta överhanden.

Det finns idag en växande flora av verksamheter som kallas kooperativ men när man granskar dem närmare ser man att de i många avseenden är offentligt finansierade verksamheter, i offentligt betalda lokaler, med offentligt betalda stödresurser, etc. Ofta är det verksamheter som tidigare varit bedrivna direkt av en kommun.

Vi är positiva till denna typ av ombildning men anser att det måste finnas en verklig ambition om att låta kooperativet styra och klara sig mer på egen hand. Annars ser vi en risk att det skapas en typ av hybrider som inte är oberoende verksamheter men som ger sken av det.

Vår övertygelse är att den kooperativa formen av verksamhet egentligen passar mycket bättre in i de ideella organisationernas sätt att fungera, än i de offentliga. I de fall då det behövs långsiktig engagemang från det offentliga kan det fördelas via en befintlig ideell organisation som agerar som kuvös.

Det grundläggande skälet till detta är att småskalighet och närhet mellan beslut och genomförande är mycket enklare att realisera för ideella organisationer och därmed blir sannolikheten att man verkligen uppnår de värden man eftersträvar till exempel. empowerment, högre.

Kooperativa och sociala företag, likt och olik

I detta sammanhang, liksom i de flesta andra, finns ett antal centrala begrepp som betyder lite olika saker; kooperativt företagande⁴⁴ och socialt företagande⁴⁵ är två av dem. Den grundläggande skillnaden mellan dem är styrelseformen i företaget. Det kooperativa företaget har⁴⁶ en demokratiskt uppbyggd styrelseform medan det sociala företaget inte har det. Gemensamt för dem är ett socialt syfte samt att inte dela ut vinst till aktieägare.

Flera olika associationsformer kan förekomma i detta företagande; t. ex. ideell förening, ekonomisk förening och aktiebolag (där aktierna ägs till exempel. ägs av en moderförening). Associationsformen är av underordnad och mer praktisk betydelse, som vi ser det.

Vår grundläggande utgångspunkt är att vi ser det kooperativa och sociala företagandet som en viktig verksamhet som kan bidra både till demokratin och till ekonomin i samhället. Vi ser skillnaden mellan det kooperativa och det sociala företagandet vad gäller styrelseformen, och respekterar det val som görs när människor väljer verksamhetsform. Men för oss bidrar också det sociala företaget till utvecklingen av demokratin i samhället. Det främsta skälet för att det är så, är att det sociala företaget har potential att ge människor verktyg till upprättelse, självkänsla, till empowerment.

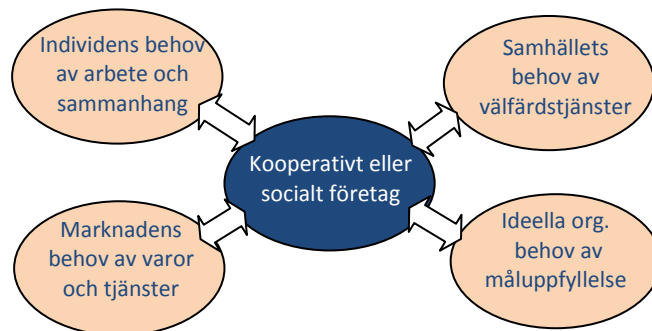
Vi bedömer det som viktigt att olika typer av redovisningssystem, som till exempel socioekonomiska bokslut, får stort genomslag. Mer om detta i kapitlet om kvalitet.

Sociala företag hos/inom Forums medlemmar

Flera av organisationerna som är medlemmar i Forum för Frivilligt Socialt Arbete har antingen tidigare bedrivit eller bedriver nu socialt eller kooperativt företagande, men många gör det inte. Skälen för detta val kan vara flera.

Vi vill här presentera en bild som visar olika aktörers relation till det sociala eller kooperativa företagandet:

Denna bild visar några aktörer eller sammanhang som har nytta på olika sätt genom att ett kooperativt eller socialt företag existerar. Vi har ovan beskrivit begreppet idéburna organisationer som ett samlingsbegrepp som innefattar både det kooperativa/sociala företagandet samt de ideella organisationerna. I det följande stycket beskriver vi

⁴⁴ Sociala arbetskooperativ är fristående organisationer av personer som av olika skäl är hindrade att arbeta på den ordinarie arbetsmarknaden. Dessa är den dominerande medlemsgruppen i det sociala arbetskooperativet. Ett socialt arbetskooperativ bedriver en kommersiell verksamhet som producerar och/eller säljer varor och/eller tjänster. Sociala arbetskooperativ verkar för att lösa behov av arbete och social gemenskap genom ett samägt företag som styrs enligt principen en medlem en röst. I kooperativets styrelse bör kooperatörer vara i majoritet. I sociala arbetskooperativ är vinstmotivet underordnat syftet att utveckla och göra bruk för var och ens arbetsförmåga och medbestämmande i företagets angelägenheter. Ett socialt arbetskooperativ har alltid en relation till offentlig sektor genom olika typer av stöd, bidrag, försäljning av platser eller tjänster. (Källa: De sociala arbetskooperativens samarbetsorganisation, stadgarna)

⁴⁵ Definition av socialt företag: 1. Har som ändamål att integrera människor som står långt från arbetsmarknaden i samhälle och arbetsliv. 2. Skapar delaktighet för medarbetarna genom ägande, avtal eller på annat väl dokumenterat sätt. 3. Återinvesterar sina vinster i egna eller liknande verksamheter. 4. Är fristående från offentlig verksamhet (Källa: Svenska ESF-rådet (2005))

⁴⁶ Åtminstone som idealtyp, verkligheten är förstås alltid lite suddigare.

den ideella organisationens syn - som vi inom Forum ser det – på det kooperativa/sociala företagandets betydelse och möjligheter.

För de av oss organisationer som väljer att arbeta praktiskt med socialt arbete – det finns ju de av oss som väljer en renodlad kunskaps och opinionsbildningsroll – så finns ett antal grundläggande metoder och resurser som vi använder.

Det frivilliga arbetet är den vanligaste resursen och metoden för oss ideella organisationer, inte minst för oss svenska organisationer som har en hög andel frivilliga jämfört med antalet anställda. Vi avser att fortsatt utveckla det frivilliga arbetet, det kommer alltid att vara centralt för oss. De flesta av våra avlönade tjänstemän kommer sannolikt också fortsättningsvis att vara inriktade på att skapa förutsättningar för det frivilliga arbetet.

Men det kooperativa/sociala företagandet, som inte väsentligen bygger på frivilligt arbete, utan på avlönat arbete är också en viktig resurs och metod. Att det är så bygger på att det kooperativa/sociala företagandet kan motsvara behov som det frivilliga arbetet inte fullt ut kan motsvara för en del människor. Och detta är många gånger behov som är mycket nära knutna till de värden som våra organisationer är grundade på som exempelvis; rätten till ett liv utan skadliga beroenden, rätten till ett liv utan övergrepp och rätten till en arbetsgemenskap.

Flera av dessa rättigheter kan uppnås på ett mer effektivt sätt om vi som ideella organisationer också har det kooperativa/sociala företagandet som metod att tillgå. Därför är det vår bedömning att Forum för Frivilligt Socialt Arbete har ett intresse av det kooperativa företagandet men inte som intresseorganisation för de kooperativa eller sociala företagen, eller aktiv stödstruktur, konsult eller utbildare. Forums intresse bygger på medlemsorganisationernas identitet och de möjligheter som det kooperativa/sociala företagandet kan ge.

Vi menar också att den idéburna sektorn bör överväga vilken effekt vi som sektor kan ha för det sociala och kooperativa företagandet i vår roll som köpare av tjänster. Organisationerna omsätter gemensamt många miljarder kronor om året och om vi valde att i högre utsträckning än nu rikta våra köp av tjänster mot det sociala/kooperativa företagandet, skulle det kunna ha en positiv effekt.

Entreprenörskap utan vinstsyfte

Vinsten som drivkraft eller överskottet som medel

Vi har tidigare konstaterat att det finns en grundläggande skillnad mellan oss organisationer som arbetar inom den idéburna sektorn och privata vinstutdelande företag: överskott som skapas i verksamheterna används olika. I vinstutdelande företag går en andel av överskottet till aktieägare. Hos oss går överskottet tillbaka till verksamheten.

Denna distinktion är viktig. Vinsten som syfte i en verksamhet jämfört med överskottet som ett medel. Idéburna organisationer har aldrig vinsten som syfte men bör ha överskott i sina verksamheter som ett medel att kunna utvecklas.

Samhället vinner på idédriven näringsverksamhet

Vi menar att vårt samhälle har mycket att vinna på att så ofta det är möjligt använda icke vinstutdelande verksamhetsformer. I praktiken betyder detta att valet mellan upphandling och bidragsfinansiering görs medvetet, dels att upphandlingarna konstrueras så att det i verkligheten blir

möjligt för idéburna organisationer att delta i utlysningar, att den möjlighet till sociala hänsyn som lagen ger utrymme för tas på större allvar.

Detta är inte ett ställningstagande mot privat företagsamhet. Vi menar att det privata företagandet i grunden är bra för samhället, givet bra lagstiftning som skyddar miljö, arbetare och konsumenter.

Det är inte heller ett ställningstagande mot att det behövs alternativ till offentligt driven vård och omsorg. Varje gång denna typ av förslag förs fram, uppkommer en starkt politiserad debatt mellan höger och vänster. Ofta verkar debatten handla om att ta bort alla alternativ till det offentliga. Här vill vi gärna använda den av Lars Bryntesson (s) myntade formuleringen att det i Sverige sedan länge pågår en "intellektuell statskupp". Det vill säga i den offentliga debatten finns bara två alternativ för att bedriva verksamheter å ena sidan privata företag som exempelvis Ericsson, å den andra sidan offentliga aktörer, antingen förvaltningar eller bolag. Något ytterligare finns inte. Vi vill hävda att detta är en felaktig bild av verkligheten.

Det finns många aktörer som varken är privat vinstsyftande företag eller offentlig förvaltning. I Sverige är denna samhällssektor fortfarande ganska liten, även om offentliga köp av tjänster från den ökat de senare åren. I flera andra europeiska länder är denna sektor väsentligt större. Länder som Tyskland, Frankrike och Italien har en mycket större andel icke vinstutdelande aktörer.

Detta ställningstagande betyder inte att vi menar att varje privat företag som jämförs med varje idéburen organisation kommer ur jämförelsen negativt. Istället betyder det att vi menar att samhället i stort, skattebetalare och kunder vinner på att aktivt använda möjligheten till sociala hänsynstaganden i upphandling men också ett aktivt förhållningssätt när det gäller vad som överhuvudtaget skall upphandlas.

Vi menar också att den allmänna uppfattningen hos det svenska folket stödjer en inriktning där icke vinstutdelande organisationer används så ofta som möjligt. I flera undersökningar av det svenska folkets uppfattningar har det visat sig att det finns en stor majoritet mot att tillåta vinst som drivkraft i skattefinansierad verksamhet, och detta gäller alla partiets väljare. Men däremot anser majoriteten att det bör finnas alternativ till offentliga utförare⁴⁷.

Utmaningar att hantera

Ett antal debattörer har menat att om man tar bort vinstutdelningen så händer två viktiga saker; dels finns då inga entreprenörer som vill driva verksamheterna, och dels saknas kapitalet som behövs för att starta verksamheterna.

Vi menar att den första saken inte är ett reellt hot. Dels kan vi referera till alla dem som redan är sådana entreprenörer i Sverige och att det finns många fler som vill bli det, men också det faktum att det finns ett stort antal sådana entreprenörer i andra europeiska länder. Ett annat argument här är att i de undersökningar som företagarnas egna organisationer återkommande gör, där man bland annat ställer frågor om den så kallade Incitamentsstrukturen, det vill säga vad det är som driver människor att vara entreprenörer, så kommer drivkraften att tjäna pengar ofta en bra bit ner i listan. Högre upp ligger arbetsglädje, förmågan att lösa problem och liknande.

Frågan om kapitaltillförseln är svårare men inte olöslig. Självklart är det så att mycket av det privata kapitalet (dock inte allt) inte skulle satsas i verksamheter där det inte finns någon utsikt om vinstutdelning. Andra metoder/strukturer för att förse aktörerna med kapital måste istället sättas

⁴⁷ Lärarnas riksförbund, 2009. FAMNA, 2009.

upp. Här behöver politiska beslut fattas dels nationellt men också inom EU för att åstadkomma rätt förutsättningar. Förslag och rörelser åt det hållet finns redan.

För oss handlar detta om att värna den enskilda människan. Vi tar inga partipolitiska hänsyn i våra ställningstaganden. Vi utgår enbart från vad vi bedömer vara bäst för enskilda och samhället.

6. Kvalitetsfrågor

Balansen mellan oberoende och kvalitet

Överenskommelsen har lyft frågan om kvalitet

I principen om kvalitet i Överenskommelsen mellan regeringen, Sveriges Kommuner och landsting och de socialt inriktade idéburna organisationerna, balanseras den idéburna organisationens rätt till oberoende mot medborgarens rätt att få kvalitet i tjänster av olika slag.

Principen bygger på allas vilja att ge så hög kvalitet i det man gör som möjligt. Men den erkänner också att det finns en vattendelare; nämligen om en verksamhet bedrivs på eget initiativ och med egna medel eller om den bedrivs på uppdrag eller är tillståndspliktig.

I det första fallet, som är och säkert förblir den vanligaste formen av verksamhet för idéburna organisationer i Sverige, är det organisationen själv som definierar sin kvalitet och bestämmer hur systematiskt man vill arbeta med kvalitetsfrågor. Myndigheter har strikt sett inget att göra med vilken verksamhet organisationerna bedriver eller hur de gör det, så länge organisationerna inte begår brottsliga handlingar.

I det andra fallet, med uppdrag eller tillståndspliktig verksamhet, åtar sig den idéburna organisationen att följa de kvalitetsnormer som beställaren/lagstiftaren har satt upp.

Lärande - det viktigaste syftet

Vår uppfattning är att det finns två grundläggande syften med kvalitetsarbete/utvärdering:

1. Lärande/utveckling
2. Kontroll

Vi menar också att det viktigaste syftet alltid måste vara lärande.

System och metoder vars syfte är lärande kommer alltid att ge bättre effekt, bättre genomslag än de som bygger på kontroll.

Mät det som går

Vi är övertygade om att det finns en potential att utveckla vårt sätt att beskriva vad vi gör och med vilken kvalitet vi gör det.

”Principen om kvalitet

Verksamheter inom det sociala området bedrivs både av den offentliga sektorn, privata företag och av de idéburna organisationerna med den särskilda närhet, kunskap och kvalitet som dessa ger.

I idéburen verksamhet erbjuds människor stöd och insatser som ska kännetecknas av hög kvalitet och tillgänglighet. Dessa verksamheters kvalitet ska följas upp och utvärderas för att kunna synliggöras, utvecklas och jämföras med andra aktörer.

Den idéburna organisationen definierar kvaliteten i sin egen verksamhet. Ofta sker detta med utgångspunkt i brukarens egen definition av kvalitet. De idéburna organisationernas särskilda kvalitet bör beaktas i utvecklandet av metoder för att mäta och fördjupa kvalitet.

När den idéburna organisationen utför tillståndspliktig verksamhet eller verksamhet på uppdrag av det offentliga, ska organisationen följa de krav på kvalitet som anges i lagstiftning och som ställs av beställaren. Verksamhet som utförs på uppdrag av det offentliga ska, utöver att möta sådana kvalitetskrav som omfattar alla utförare, kunna redovisa den särart och kvalitet man därutöver arbetar med.”

Ur Överenskommelsen mellan regeringen och de socialt inriktade idéburna organisationerna

Och i den anda som överenskommelsen anger, vill vi verka för detta. Det blir inte bara bättre verksamhet för brukaren utan det blir roligare och ännu mer meningsfullt att vara frivillig och anställd om vi klarar detta.

Men i all social verksamhet, och kanske i ännu högre grad i vår typ av social verksamhet, finns dimensioner som inte låter sig mätas kvantitativt. Utvecklingen av kvalitetsarbetet får inte betyda att vi bara genomför det som går att redovisa som en stapel eller graf.

Evidens – är det viktigt för idéburna organisationer?

Evidens – vad är det?

En utveckling under de senare åren har lyft fram ordet "evidens" och dess betydelse för socialt arbete. Många inom de professioner som arbetar med socialt arbete inom den offentliga sfären har i denna utveckling velat skapa en säkrare grund för vad som faktiskt fungerar och vad som inte gör det, inom det sociala arbetet. En av de bärande tankarna är att det sociala arbetet, precis som inom hälso och sjukvården, måste bygga på den bästa kunskapen som finns att tillgå.

Vi menar att det är viktigt att vi socialt inriktade idéburna organisationer förhåller oss medvetet till denna utveckling och funderar på vad den har för relevans för oss och vårt sociala arbete.

Ordet evidens definieras i Nationalencyklopedin som "i allmän och filosofisk bemärkelse visshet eller det som ger visshet."⁴⁸ Termen kommer från latinets "evidentia" som kan översättas med vetenskapligt stöd för insatsers effekter. En relaterad term är evidensbaserad medicin⁴⁹ som uttrycker vad detta handlar om.

Evidens är inget absolut tillstånd utan handlar om graden av tillförlitlighet det vill säga den för tillfället bästa vetenskapliga kunskapen⁵⁰. Det är bra att eftersträva empirisk⁵¹ evidens där sådan med framgång kan fastställas men den är opersonlig till sin natur vilket är både dess svaghet och styrka. I välfärdstjänster som vård och skola krävs både närhet och avstånd det vill säga både metoder som baseras på äkta kvantiteter och på mänskligt omdöme⁵².

Evidens som skapas i organisationerna

Är evidens en nödvändig ingrediens inom den idéburna sektorn? Vårt svar på frågan är att evidens är mycket angeläget inom den idéburna sektorn. Evidens ger legitimitet åt de socialt inriktade verksamheterna genom att ge stöd för insatsers effekter.

⁴⁸ **evidens** (lat. *evidentia* 'åskådlig framställning', 'tydlighet'), i allmän och filosofisk bemärkelse visshet eller det som ger visshet. Frågan vad som ger visshet är central i kunskapsteori och vetenskapsteori, och olika uppfattningar inom dessa discipliner har använt termen på skiftande sätt. Inte sällan har den stått för den upplevelse av säkerhet eller självklarhet som man kan ha inför ett axiom. I en betydligt svagare bemärkelse kan termen användas om en iakttagelse som utgör ett mer eller mindre starkt stöd för en teori.

Nationalencyklopedin

⁴⁹ **evidensbaserad medicin, EBM, evidensbaserad sjukvård**, term som uttrycker principen att varje åtgärd i sjukvården skall vara baserad på den bästa (mest tillförlitliga) kunskap som är tillgänglig vid beslutstillfället.

⁵⁰ Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete, IMS. Socialstyrelsen.

⁵¹ Empiri är detsamma som "grundad på erfarenhet" Källa Nationalencyklopedien.

⁵² Seminarium Evidens i folkhälsoarbetet 4 februari 2009, folkhälsokommittén i Västra Götalandsregionen tillsammans med Statens folkhälsoinstitut och Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Sven-Eric Liedman

Det pågår arbete inom ett antal idéburna organisationer för att systematisera erfarenheterna, eller att samla evidens kring vad man gör, hur man gör det och vilka effekter som går att se. För oss är det centralt att denna typ av kunskap/evidens också tas på allvar när många aktörer i samhället allt mer fokuserar på att mäta vad som sker.

Men det är samtidigt viktigt att ställa förväntningarna på evidens i relation till organisationers storlek, resurser och allmänna inriktning. Det är inte rimligt att förvänta sig samma systematik från en liten förening som kanske är nystartad och inte har hunnit skaffa sig resurser av olika slag, som det man kan förvänta sig från de stora nationella förbunden. Och det är inte alltid ett rakt och enkelt samband mellan stark systematik och god kvalitet. Den småskaliga verksamheten i en liten organisation kan bära med sig kvaliteter som går förlorade i det storskaliga och systematiska.

I arbetet med att skapa en bättre stödstruktur för idéburna organisationer än den som finns idag, är utbildningar som tar upp frågor kring ämnet kvalitet en viktig del. De plattformar och nätverk som nu bygger sina strukturer runt om i landet har mycket stoff att hämta kring kvalitetsfrågor i den litteratur som finns publicerad angående kvalitet i socialt arbete, från seminarier som behandlar kunskaper som är specifika för just verksamhet i idéburna organisationer bedriver.

En annan viktig byggsten i detta arbete är att det finns mallar och verktyg för kvalitetsarbete som svarar mot olika behov, mot olika ambitionsnivåer hos organisationerna.

Exempel på evidensstudier är "Evidensbaserad praktik i socialtjänsten – till nytta för brukare" (SOU 2008:18) som behandlats på Famnas höstseminarium⁵³. Evidensbaserad praktik (EBP) grundar sig på brukarnas erfarenheter och förväntningar, den professionelles expertis samt den för tillfället bästa tillgängliga vetenskapliga kunskapen om insatsers effekter⁵⁴. Slutsatserna från seminariet var bland annat att samarbetet mellan socialarbetare och forskare bör stärkas eftersom det föreligger svårigheter för forskare att göra karriär inom praktisk tillämpbar forskning.

Vidare behövs tydligare strukturer och långsiktiga satsningar som främjar forskning och kunskapsöverföring, samtidigt som statistiken behöver utvecklas så att validiteten⁵⁵ blir hög. Samordningsgruppen för uppföljning av överenskommelsen (SOG) behöver vara en aktiv part i avtalen som reglerar kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten.

Dessutom bör forskningsinsatser riktas till de områden där ny kunskap behövs, samt till områden som ger bäst möjlighet att påvisa resultat. Begreppet evidensbaserad praktik kan innebära både hot och möjligheter. Det är i detta sammanhang viktigt att dokumentera erfarenheterna från den egna verksamheten på ett begripligt sätt det vill säga att inte bara vara mottagare av kunskap utan också vara aktiv kunskapspridare.

En mer utvecklad syn och metoder för evidensbaserat socialt arbete kan förbättra för utsatta grupper. Risker med ett sådant synsätt är dock att fokus riktas på brukare med bättre förutsättningar på grund av att det leder till bättre resultat. Risker är då att redan marginaliserade människor drabbas ännu värre. En annan risk är att det endast är forskare som erhåller resurser och att de inte fokuserar på hur man når de mest utsatta grupperna.

Ytterst är det den utsatta individen och dennes möjlighet till en förbättrad livssituation som står i fokus för det sociala arbetet och således är det viktigt att:

⁵³ FAMNA 2008.

⁵⁴ Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete, IMS. Socialstyrelsen.

⁵⁵ Validitet. Att mäta det man avser att mäta

- Upptäcka sociala brister
- Påvisa negativa konsekvenser av myndigheters åtgärder och beslut
- Påverka beslutsfattare när vi upptäcker sociala brister
- Utföra frivilligt socialt arbete.⁵⁶

Kristina Orth Gomér⁵⁷ framhåller att medmänskligt stöd bygger på ömsesidighet, det vill säga det är hälsofrämjande för både givare och mottagare och att socialt stöd är livsviktigt. Det finns ett stort antal vetenskapliga rapporter som visar att den typ av verksamhet som många organisationer bedriver med socialt stöd är central för människors hälsa och överlevnad. I dag finns en väl dokumenterad, evidensbaserad kunskap om sociala relationers hälsofrämjande betydelse och deras läkande verkan vid sjukdom.

⁵⁶ Svenska Röda Korset (2004). Forum för frivilligt socialt arbete (2003).

⁵⁷ Orth Gomér. (2008).

7. Avslutning

Denna skrift utgör ett försök att sammanfatta några – inte alla – centrala värdemässiga utgångspunkter som skall vara styrande Forum för Frivilligt Socialt Arbete.

Vi hoppas att texten kan användas , internt i organisationerna, i samtal mellan organisationerna, men också i samtal med det offentliga.

Vi hoppas också att den kan användas av andra som vill förstå hur vi tänker, exempelvis folkvalda eller tjänstemän inom det offentliga eller i det privata näringslivet.

Den omvärld som vi idéburna organisationer med social inriktning lever i är aldrig stillastående, den är stadd i ständig förvandling på flera plan samtidigt. Vår förmåga att orientera oss i denna förändring, att kunna beskriva förändringens drivkrafter, att vara tydliga med vilka värden vi deltar i förändringen, är avgörande för vår förmåga att vara proaktiva, att påverka utvecklingen och inte bara reagera på den.

Vi hoppas att denna skrift och de reflektioner den ger upphov till kan bidra till vår proaktivitet!

8. Källor

Amnå, Erik (red.) (1995) Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet. Förlag: Libris

Bakka, Jørgen Frode Fivelsdal, Egil Lindkvist, Lars. (1993) Organisationsteori : struktur, kultur, processer. ISBN 91-47-04394-6: Liber ekonomi. Malmö

Blennerger, Erik & Hansson, Mats J. (red) (2008). *Diakoni - tolkning, historik, praktik*. Stockholm: Verbum förlag.

Carlsson, S., Rosén, J.,(1964) Svensk historia 2 – Tiden efter 1718 (2:a rev uppl) Stockholm. Svenska bokförlaget.

Christiansson, Elisabeth (2006) *Kyrklig och social reform – Motiveringar till diakoni 1845-1965*. Skellefteå: Artos & Norma

De sociala arbetskooperativens samarbetsorganisation, stadgarna.

FAMNA (2008). Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten. Dokumentation från Famnas höstseminarium 6 november 2008.

FAMNA (2009). Studie beställd av FAMNA, gjord av SCB, beskriven i en artikel i DN 2009-08-05.

Forum för frivilligt socialt arbete. (2003). Vem har? Vem tar? Socialt ansvarstagande för individ, organisation & stat. Metodutveckling för frivilligorganisationer. Skriftserie nr 2.

Handikappförbundens hemsida: <http://www.handikappförbunden.se/vad-vi-vill/Full-delaktighet/Tillganglighet/>

Holgersson, Leif (1988), *Socialtjänst - en fråga om människosyn: En analys av socialvården från medeltiden fram till socialtjänstens lagar, SoL, LMV, LVV samt LSPV* (Stockholm: Tiden).

Iverson, Yngve. (1988) Tro, verksam i kärlek: en bok om Ersta. Stockholm: Verbum förlag. ISBN 91-526-1509-X

Johansson, Staffan. (2005) Ideella mål med offentliga medel – Förändrade förutsättningar för ideell välfärd. Stockholm: Sober Förlag.

Leopold, Christer. (2006) Professionell ideell – Om att verka med ideell logik. Stockholm: Sober förlag.

Lindberg, Erik. (2006) Skapa goda cirklar. Stockholm. Sober förlag.

Lärarnas riksförbund. (2009) Undersökning beställd av Lärarnas riksförbund, utförd av företaget Exquiro genom 3000 telefonintervjuer. Undersökningen publicerades på DN-debatt 2009-03-25.

Nationalencyklopedin <http://www.ne.se/artikel/165803>

Nordangård, Folke., Eriksson, Ernst och Brodin, Hugo, (red) (1983). Blåbandsrörelsen 100 år – en krönika om Sveriges Blåbandsförbunds uppkomst och framväxt genom ett sekel. Kumla

Olsson, Lars-Erik (2007). *Ett delvis ensamt liv : en studie av människor som inte deltar i föreningslivet*. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 52. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Olsson, L-E (2008). Civila samhället och utsatta medborgare exemplet hemlöshet. *Socialmedicinsk tidskrift* nr 1/2008.

Orth Gomér, Kristina. (2008) Sociala relationers betydelse för hälsa och sjukdom. Rapport utgiven av Svenska Röda Korset.

Palme, Joakim. (2001) Välfärdsbokslut för 1990-talet Stockholm : Fritzes ISBN 91-38-21534-9 Statens offentliga utredningar; 2001:79

Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting (2009) Öppna jämförelser av hälso- och sjukvårdens kvalitet och effektivitet. www.skl.se/publikationer ISBN 978-91-7164-485-5 eller , www.socialstyrelsen.se/publicerat Artikelnr. 2009-11-2.

Svenska ESF-rådet (2005) Socialt företagande : en väg till arbetsmarknaden : en handlingsplan för tillväxt genom fler och starkare sociala företag Stockholm.

Stark, Agneta, Hamrén, Robert. (2000). Frivilligarbetets kön: en översikt: kvinnor, män och frivilligt arbete. Svenska Kommunförbundet. Stockholm.

Strindberg, August. (2003) Röda rummet. Stockholm (tr Danmark)

Svedberg, Lars., (red.) (1993). Frivilligt socialt arbete. Statens Offentliga Utredningar 1993:82. Stockholm: Fritzes förlag.

Svedberg, Lars, (red) (2005). Medborgarskapets gestaltningar – Nationella och internationella befolkningsstudier. Finansierad av: Regeringskansliet och Svenska Röda Korset. 2005-2009.

Svedberg, Lars, (red) (2009). Svenskarnas engagemang är större än någonsin – Några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie. Finansierad av Sveriges Regering.

Svenska Röda Korsets policy för sociala frågor antagen av centralstyrelsen 14 juni 2004.

Svensk författningssamling, Diskrimineringslagen (2008:657)

Sveriges Kommuner och Landsting. (2009) Positionspapper: Civilsamhället som utvecklingskraft.

Tallberg, Pontus. (red) (2008) Vem har ansvaret för välfärden? Region Skåne, Västra Götalandsregionen och Sveriges Kommuner och Landsting.

Uppsala Stadsmission/Diakonistiftelsen Samariterhemmet, Uppsala domkyrkoförsamling. (2008) Soppmässan Hallengren & Björklund förlag. Uppsala.

Wikström, Filip, Einarsson, Torbjörn. (2006) Från nationalstat till näringsliv? Ekonomiska forskningsinstitutet vid Stockholms handelshögskola.

Wästberg, Per., Hirsch, Axel. (2002). Folkbildare och filantrop. Värnamo

Överenskommelsen mellan regeringen, Sveriges kommuner och landsting och de socialt inriktade idéburna organisationerna. <http://www.regeringen.se/sb/d/9735>